

Goede burgers worden gemaakt niet geboren

Een onderzoek naar de effecten van burgerschapsonderwijs voor het
vertrouwen in maatschappelijke instituties.

Bachelorwerkstuk Sociologie 2021-2022

SOBA313A

Naam: Sabine Wondergem

Studentnummer: S4070275

E-mailadres: s.wondergem@student.rug.nl

Begeleider: Gijs Huitsing

Tweede lezer: Gert Stulp

Datum: 08-06-2022

Samenvatting

De Nederlandse Minister-President die zijn sms berichten niet op orde heeft, de toeslagenaffaire, de woningcrisis en de aanpak van de coronacrisis. Allemaal oorzaken van een start van een dalend vertrouwen in maatschappelijke instituties onder Nederlandse burgers. Het afnemende vertrouwen in maatschappelijke instituties is zorgelijk aangezien de politiek en andere maatschappelijke instituties zoals rechters en politie van groot belang zijn voor het functioneren van de samenleving. Maatschappelijke instituties zorgen door middel van regels onder andere voor stabiliteit, zekerheid en veiligheid. Een eventuele oplossing voor meer vertrouwen in maatschappelijke instituties is dat burgers meer kennis vergaren over het functioneren van maatschappelijke instituties. Onderwijs kan hierbij van belang zijn. Kennis over de werking van maatschappelijke instituties wordt onder andere vormgegeven op scholen in de vorm van burgerschapsonderwijs. De vraagstelling die in dit onderzoek centraal staat is dan ook: *Wat is het effect van burgerschapsonderwijs voor het vertrouwen in maatschappelijke instituties en verschilt dit effect voor het opleidingsniveau van de ouders van de leerling en het opleidingsniveau van de leerling zelf?*

Voor het beantwoorden van deze vraag zijn er 234 leerlingen gevraagd in welke mate ze burgerschapsonderwijs krijgen en in welke mate ze vertrouwen hebben in maatschappelijke instituties. De vragen zijn gesteld aan de hand van een enquête. Door middel van multi-pele lineaire regressie is er niet genoeg ondersteuning gevonden dat burgerschapsonderwijs invloed heeft op het vertrouwen in maatschappelijke instituties. In dit onderzoek is eveneens onderzocht of de invloed van burgerschapsonderwijs op vertrouwen in instituties afhangt van het opleidingsniveau van de ouders van de leerling en het opleidingsniveau van de leerling zelf. In dit onderzoek is er niet genoeg ondersteuning gevonden dat de invloed van burgerschapsonderwijs afhangt van het opleidingsniveau van de ouders en het opleidingsniveau van de leerling zelf.

Het vertrouwen in maatschappelijke instituties kan afhangen van bepaalde kenmerken van de leerling. Er is daarom in dit onderzoek rekening gehouden met het geslacht van een leerling en het wel of niet hebben van een migratieachtergrond. De statistische analyse is uitgevoerd aan de hand van SPSS met data van de *International Civic Citizenship Education Study (ICCS)* uit het jaar 2016. De respondenten zijn Nederlands en hebben een leeftijd tussen de 13 en 15 jaar.

De statistieken van dit onderzoek hebben geen bewijs gevonden dat burgerschapsonderwijs invloed heeft op het vertrouwen in maatschappelijke instituties. Uit eerdere onderzoeken blijkt wel dat kennis over de werking van maatschappelijk instituties invloed heeft op het vertrouwen in instituties. Het is de moeite waard om meer onderzoek te doen naar de effecten van burgerschapsonderwijs op het vertrouwen in maatschappelijke instituties. De suggesties die in dit onderzoek worden beschreven kunnen een bijdragen leveren aan de vervolgonderzoeken.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	5
2. Theoretisch kader	9
2.1. Goede burgers worden gemaakt.....	9
2.2. Waar je wieg staat	10
2.3. Kennis is macht	11
2.4. Geen vrouwelijke Minister-President.....	12
2.5. Migratieachtergrond ondervertegenwoordigd.....	13
3. Methode	15
3.1 Beschrijving ICCS-data	15
3.2 Operationalisaties	16
Afhankelijke variabele: vertrouwen in maatschappelijke instituties.....	16
Onafhankelijke variabele: burgerschapsonderwijs	16
Moderator: opleidingsniveau ouders	17
Moderator: opleidingsniveau leerling	17
Controlevariabele: geslacht.....	17
Controlevariabele: migratieachtergrond.....	18
3.3 Analyseplan	18
4. Resultaten	20
4.1 Univariate statistieken	20
4.2 Bivariaten statistieken	21
4.3 Model Evaluatie.....	24
4.3.1 Model Kwaliteit	24
4.3.2 Assumpties	24
4.3.2 Uitbijters.....	25
4.4 Hypothesetoetsing	26
5. Conclusie/discussie	30
Literatuur	35
Bijlage 1: Overzicht variabelen	38
1.1. Afhankelijke variabele: vertrouwen in maatschappelijke instituties	38
1.2. Afhankelijke variabele Burgerschapsonderwijs	41
1.3. Moderator: opleidingsniveau ouders	44
1.4. Moderator: opleidingsniveau	46
1.5. Controle variabele Geslacht	49
1.6. Controle variabele: migratieachtergrond	50
Bijlage 2 Toelichting analyse	53
2.1 Bivariaten statistieken	53
2.1.1. Bivariaten statistieken op basis van Pearson Correlaties	53
2.1.2. Correlaties op basis van t-toets	54
Bijlage 3 Assumpties, Outliers en Multicollineariteit	61

3.1 Assumpties	61
3.1.1 Onafhankelijke waarnemingen	61
3.1.2 Assumptie lineariteit	61
3.1.3 Homoscedasticiteit	61
3.1.4 Normaliteit	62
3.2 Uitbijters	63
3.3 Multicollineariteit	67

1. Inleiding

Het vertrouwen in de Nederlandse politiek is sterk gedaald vanaf het jaar 2021. In 2021 had ongeveer zestig procent van de Nederlandse bevolking weinig of heel weinig vertrouwen in de politiek. In het jaar 2020 was dit nog veertig procent (IPSOS, 2021). Het jaar 2021 begon met een demissionair kabinet naar aanleiding van de kindertoeslagenaffaire. De Minister-President gaf bij zijn aftreden de verklaring dat duizenden ouders slachtoffer waren van een almachtige overheid. Deze ouders hadden beschermd moeten worden door de Nederlandse rechtsstaat (Ministerie van Algemene Zaken, 2021). De hele Nederlandse rechtsstaat had gefaald, niet alleen het kabinet maar ook de rechterlijke macht. De kindertoeslagenaffaire was niet de enige gebeurtenis die het vertrouwen van de burger geschaad heeft. De vertrouwenscrisis is ontstaan door de corona-aanpak, de woningcrisis, het klimaatprobleem en de lange formatie van het kabinet (IPSOS ,2021; De Jong, 2022; De Jager; 2021).

Het vertrouwen in politiek en andere maatschappelijke instituties zoals rechters en de politie is van groot belang voor het functioneren van de samenleving. Een afnemend vertrouwen is daarom problematisch voor het functioneren van de samenleving. Burgers moeten erop vertrouwen dat het functioneren van maatschappelijke instituties zo goed mogelijk verloopt. Wanneer het vertrouwen in deze maatschappelijke instituties voor een deel van de bevolking is afgenomen, is er reden tot zorg (Newton & Norris, 2000). Wanneer het vertrouwen daalt in maatschappelijke instituties zal de collectieve actie dalen (Dekker & Van der Meer, 2011). Burgers vertrouwen er dan niet meer op dat gemeenschappelijke problemen worden opgelost. In Nederland zijn er ook voorbeelden te zien van burgers die zo weinig vertrouwen hebben in maatschappelijke instituties dat ze overgaan op strafbaar gedrag. Er worden bijvoorbeeld steeds meer politici bedreigd in Nederland (NOS, 2020). De politie in Nederland kreeg ook te maken met burgers die overgingen op geweld ten tijde van de coronacrisis. Dit werden ook wel de avondklokrellen genoemd (Ministerie van Justitie en Veiligheid, 2021).

Deze voorbeelden laten zien waar het toe kan leiden wanneer het vertrouwen in maatschappelijke instituties afneemt. Het vertrouwen van de Nederlandse burgers terugwinnen staat daarom ook hoog op de politieke agenda (Schmeets, 2020). Er wordt hierbij gekeken naar oplossingen om het vertrouwen in maatschappelijke instituties te herstellen. Een oplossing voor meer vertrouwen in maatschappelijke instituties is om burgers meer kennis te vergaren over maatschappelijke instituties. Dit wordt al gedaan in het onderwijs door middel van burgerschapsonderwijs. Burgerschapsonderwijs houdt in dat in het curriculum van scholen is opgenomen dat scholen leerlingen goed dienen voor te bereiden op de samenleving en burgerschap van leerlingen moeten ontwikkelen (Eidhof, 2018). Burgerschapsonderwijs wordt gegeven op het

primair onderwijs, het voorgezet onderwijs, het speciaal onderwijs en het voortgezet speciaal onderwijs (Onderwijsraad, 2012). Scholen mogen zelf bepalen hoe ze vorm geven aan het burgerschapsonderwijs (Eidhof, 2018). Sinds 2021 is er wel een nieuwe wet aangenomen door de kamer die de regels voor burgerschapsonderwijs heeft aangescherpt. Door deze wet is het duidelijker wat scholen de leerlingen moeten bijbrengen wat betreft burgerschap. Zo moeten scholen onder andere leerlingen de basiswaarden van de democratische rechtsstaat leren (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2021). Op het voortgezet onderwijs wordt burgerschapsonderwijs onder andere vormgegeven door het vak maatschappijleer en maatschappijwetenschappen (Eidhof, 2018). Een onderdeel van burgerschapsonderwijs is ook dat scholen moeten bijbrengen aan leerlingen hoe maatschappelijke instituties werken (Curriculum.nu). De vraag is of door middel van burgerschapsonderwijs het vertrouwen in maatschappelijke instituties kan stijgen. De vraagstelling die in dit onderzoek centraal staat is dan ook: *Wat is het effect van burgerschapsonderwijs voor het vertrouwen in maatschappelijke instituties en verschilt dit effect voor het opleidingsniveau van de ouders van de leerling en het opleidingsniveau van de leerling zelf?*

Met maatschappelijke instituties worden de regering, de gemeente, de rechtbank, de politie, politieke partijen en de Eerste en Tweede Kamer bedoeld. Voor de betekenis van vertrouwen is er geen eenduidig begrip. Vertrouwen kan onder andere beteken dat burgers de verwachting hebben dat instituties eerlijk zullen handelen (Yang, 2006; Dekker & Van der Meer, 2011) of de verwachting dat het gedrag van instituties voorspelbaar is (Dekker & Van der Meer, 2011). Vertrouwen in maatschappelijke instituties kan bijvoorbeeld geschaad worden wanneer politieke partijen zich ergens hard voor maken in campagnetijd maar deze afspraken niet nakomen wanneer ze regeren (Melita, 2021). Vertrouwen staat ook voor de tevredenheid met hoe het land wordt bestuurd (Easton, 1975).

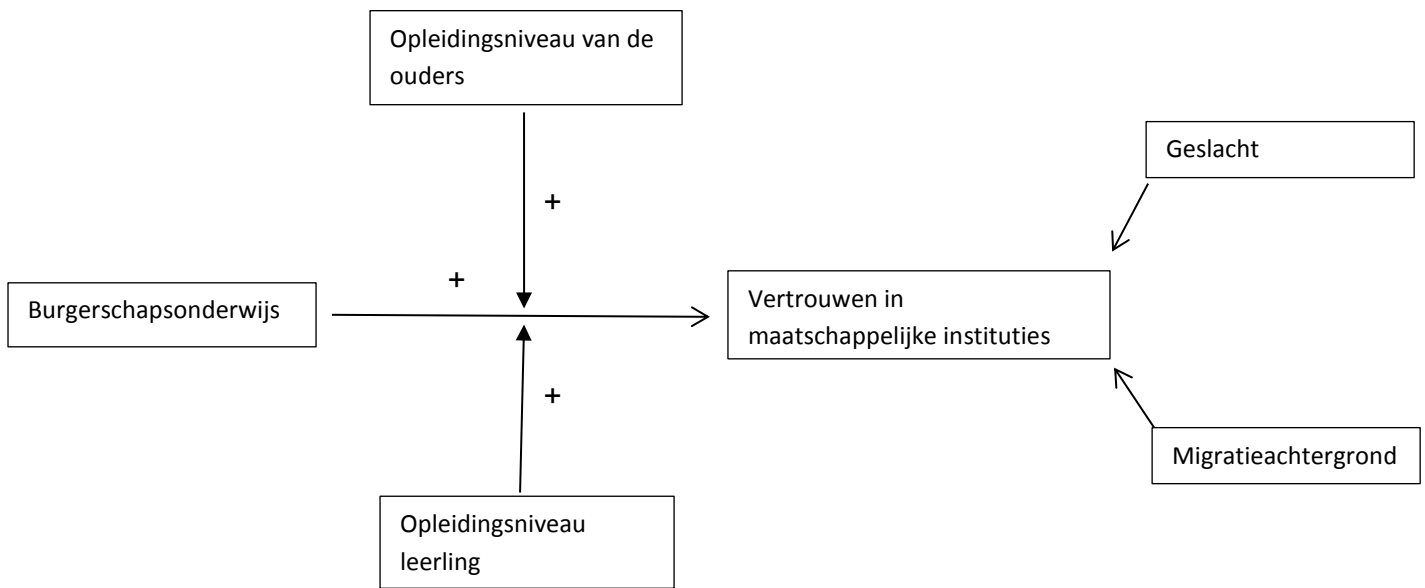
Dit onderzoek gaat verder dan alleen de invloed van burgerschapsonderwijs op het vertrouwen in maatschappelijke instituties. Er wordt eveneens onderzocht of de invloed van burgerschapsonderwijs op het vertrouwen van maatschappelijke instituties verschilt voor verschillende groepen leerlingen in de samenleving. De invloed van burgerschapsonderwijs op het vertrouwen in maatschappelijke instituties kan verschillen voor leerlingen van wie de ouders laag zijn opgeleid (mbo of lager) en leerlingen van wie de ouders hoog zijn opgeleid (hbo of wo). Leerlingen van wie de ouders laag zijn opgeleid hebben vaak minder vertrouwen in maatschappelijke instituties dan leerlingen met hoogopgeleide ouders (Munnikma et al., 2017). Een verklaring hiervoor is dat laagopgeleiden vaak over minder kennis beschikken over maatschappelijke instituties (Eidhof, 2018). Het gevolg is dat leerlingen van wie de ouders laag zijn opgeleid gemiddeld minder

kennis over maatschappelijke instituties van thuis uit mee krijgen. Dat leerlingen van wie de ouders laag zijn opgeleid minder vertrouwen hebben in maatschappelijke instituties is een probleem, aangezien de eigenschap van laagopgeleide ouders hebben dan van invloed is op het vertrouwen in maatschappelijke instituties. Wanneer het blijkt dat burgerschapsonderwijs kan compenseren voor burgerschapskennis wat de leerling van wie de ouders laag zijn opgeleid niet mee krijgen vanuit huis, kan dit worden meegenomen in de beleidsbepaling. Er moet dan de focus worden gelegd op leerlingen met laagopgeleide ouders.

In dit onderzoek wordt ook onderzocht of de invloed van burgerschapsonderwijs op het vertrouwen in instituties verschilt voor lager en hoger opgeleiden leerlingen. Dit is onderzocht omdat leerlingen met een lage opleiding relatief minder vertrouwen hebben in maatschappelijke instituties in vergelijking met leerlingen met een hoge opleiding (Munniksma et al., 2017). Burgers met een lage opleiding hebben vaak minder vertrouwen in de politiek omdat ze zich buitengesloten voelen (Van Reybrouck, 2011). Leerlingen met een lage opleiding bouwen relatief meer vertrouwen op in maatschappelijke instituties door middel van burgerschapsonderwijs in vergelijking met leerlingen met een hoge opleiding. Een leerling met een hoog opleidingsniveau heeft bijvoorbeeld een gemiddeld vertrouwen in maatschappelijke instituties, wanneer de leerling burgerschapsonderwijs krijgt heeft de leerling veel vertrouwen. Een leerling met een laag opleidingsniveau heeft bijvoorbeeld een laag vertrouwen in maatschappelijke instituties, wanneer de leerling burgerschapsonderwijs krijgt heeft de leerling veel vertrouwen in maatschappelijke instituties. Dit is een voorbeeld om aan te geven dat laagopgeleiden relatief meer hebben aan burgerschapsonderwijs dan hoogopgeleiden. Het is van belang dat zowel lager als hoger opgeleiden vertrouwen hebben in maatschappelijke instituties. Alleen op deze manier kunnen de maatschappelijke instituties legitiem hun taken uitvoeren. Wanneer uit de resultaten van dit onderzoek blijkt dat burgerschapsonderwijs een relatief grotere invloed heeft op het vertrouwen in maatschappelijke instituties voor lager opgeleiden in vergelijking met hoger opgeleiden kan dit mee worden genomen in beleidsbepalingen. Dit kan onder andere worden gedaan door te besluiten om beter of meer burgerschapsonderwijs te geven op scholen waar laagopgeleide leerlingen zitten.

Een grafische weergave van het onderzoeksmodel is te zien in Figuur 1. Dit onderzoek is gebaseerd op zowel literatuuronderzoek als een statistisch onderzoek. De hypothesen worden ondersteund door gebruik te maken van de similariteitstheorie en de cultureel kapitaal theorie. Voor de statistische analyse is er gebruik gemaakt van een lineair regressie model. Dit is uitgevoerd aan de hand van data van de *International Civic Citizenship Education Study* (ICCS) uit het jaar 2016. De data is verzameld in 24 verschillende landen over de hele wereld waarvan de meeste uit Europa. Voor dit

onderzoek wordt er een selectie gemaakt door alleen de data te onderzoeken die Nederlandse respondenten bevat. De respondenten hebben een leeftijd tussen de 13 en 15 jaar.

Figuur 1: Onderzoeksmodel

2. Theoretisch kader

2.1. Goede burgers worden gemaakt

Door middel van het leren over maatschappelijke instituties kan er meer vertrouwen ontstaan in maatschappelijke instituties. Leerlingen doen zo meer kennis op over de democratische rechtsstaat en de daarbij behorende maatschappelijke instituties (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2011). Jongeren leren bijvoorbeeld over de werking van de Eerste en Tweede Kamer en wat burgers hun grondrechten zijn. Dat meer kennis over maatschappelijke instituties de kans vergroot dat een persoon meer vertrouwen heeft in maatschappelijke instituties kan worden verklaard doordat informatie en kennis onderdeel van vertrouwen zijn. Door middel van informatie en kennis over maatschappelijke instituties kan een persoon een juiste afweging maken of de institutie te vertrouwen is (Grimmelikhuijsen, 2012). Een burger die niet weet wat een bepaalde institutie doet of zelfs niets af weet van het bestaan van een bepaalde institutie, kan de institutie ook niet vertrouwen (Grimmelikhuijsen, 2012). De kans dat een burger een institutie vertrouwt wordt dan ook groter wanneer deze persoon beschikt over meer kennis over de werking van instituties (Galtson, 2001; Grimmelikhuijsen, 2012).

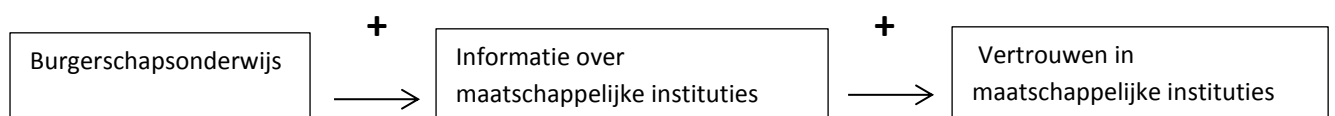
De eerste verklaring dat kennis over burgerschap de kans vergroot dat een persoon meer vertrouwen krijgt in maatschappelijke instituties is dat jongeren leren hoe ze later moeten participeren in de samenleving. De kans dat een leerling bijvoorbeeld later gaat stemmen is groter wanneer de leerling beschikt over genoeg burgerschapskennis (Munniksma et al., 2017; Galtson, 2001). Een ander voorbeeld is dat jongeren sneller aangifte doen bij de politie als ze meer kennis hebben over de werking van de politie (Murphy et al., 2008). Participatie speelt een grote rol voor het vertrouwen in maatschappelijke instituties (Grimmelikhuijsen, 2012). Vaak is er in peilingen te zien dat het vertrouwen van burgers stijgt tijdens verkiezingen omdat mensen kunnen participeren en zich gehoord voelen (Melita, 2021).

De tweede verklaring is dat jongeren door middel van kennis over burgerschap kunnen accepteren dat mensen die werken bij maatschappelijke instituties ook fouten kunnen maken. Jongeren leren dat politici, politie en rechters ook fouten kunnen maken. Slecht geïnformeerde burgers koppelen fouten van bijvoorbeeld politici vaak aan het karakter van de politici (Galston, 2021). Goed geïnformeerde burgers beoordelen het gedrag van politici vaak zoals ze hun eigen gedrag beoordelen (Galston, 2001). Doordat jongeren inzien dat politici, politie en rechters ook fouten kunnen maken wordt het vertrouwen niet gelijk aangetast na het begaan van een fout.

Door middel van burgerschapsonderwijs leren jongeren over de werking van maatschappelijke instituties. Dit vergroot de kans dat jongeren de maatschappelijke instituties vertrouwen. Dit kan worden verklaard door meer participatie en de acceptatie dat mensen die

werken bij maatschappelijke instituties ook fouten kunnen maken. Deze verklaringen ondersteunen dat meer burgerschapsonderwijs de kans vergroot dat een persoon maatschappelijke instituties vertrouwd. Figuur 2 toont een korte grafische weergave van deze argumentatie. De hypothese die hieruit volgt is:

Hypothese 1: *Er wordt verwacht dat naarmate leerlingen meer burgerschapsonderwijs krijgen ze meer vertrouwen hebben in maatschappelijke instituties.*

Figuur 2: Grafische weergave hypothese 1

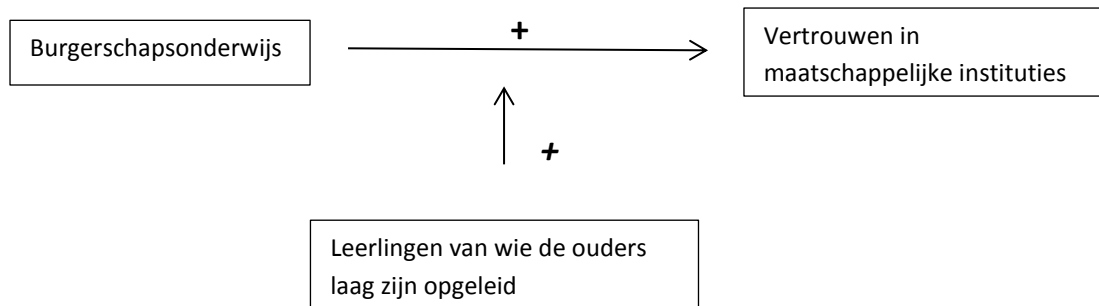
2.2. Waar je wieg staat

Er is een verschil in de mate van vertrouwen in maatschappelijke instituties tussen leerlingen van wie de ouders laag zijn opgeleid en leerlingen van wie de ouders hoog zijn opgeleid. Leerlingen van wie de ouders laag zijn opgeleid hebben vaak minder vertrouwen in maatschappelijke instituties dan leerlingen van wie de ouders hoog zijn opgeleid (Munniksma et al., 2017). Dit verschil kan worden verklaard door middel van de cultureel kapitaal theorie van Bourdieu (1986). Bourdieu stelt dat mensen beschikken over cultureel kapitaal, zoals kennis. Dit cultureel kapitaal kan worden overgedragen van ouders op kind (O'Shea & Richardson, 1987). Laagopgeleiden beschikken over minder burgerschapskennis dan mensen die hoog zijn opgeleid (Eidhof et al., 2011). Laagopgeleide ouders hebben dan ook minder cultureel kapitaal, waaronder burgerschapskennis om over te dragen aan hun kinderen. Een voorbeeld van deze overdracht is dat hoogopgeleide ouders meer discussies met hun kind hebben over politieke onderwerpen (Nieuwelink et al., 2019). Doordat ouders die laagopgeleid zijn minder burgerschapskennis aan hun kind kunnen overdragen, krijgen deze kinderen relatief minder burgerschapskennis van huis uit mee (Nieuwelink et al., 2019).

Burgerschapsonderwijs kan compenseren voor de kennis van leerlingen van wie de ouders laag zijn opgeleid. Kennis over maatschappelijke instituties wordt daarmee vergroot en zo ook het vertrouwen in deze instituties. Burgerschapsonderwijs kan compenseren voor burgerschapskennis wat leerlingen van wie de ouders laag zijn opgeleid niet mee krijgen vanuit huis. Het gevolg is dat het vertrouwen in maatschappelijke instituties door middel van burgerschapsonderwijs relatief hoger is voor leerlingen van wie de ouders laag zijn opgeleid dan voor leerlingen van wie de ouders hoog zijn opgeleid. Voor beide groepen leerlingen vergroot burgerschapsonderwijs de kans dat een leerling maatschappelijke instituties vertrouwt. Voor leerlingen van wie de ouders laag zijn opgeleid stijgt dit

vertrouwen relatief meer dan voor leerlingen van wie ouders hoog zijn opgeleid. Figuur 3 geeft een korte grafische weergave van deze argumentatie weer. De hypothese die hieruit volgt is:

Hypothese 2: *Het effect van burgerschapsonderwijs op het vertrouwen in maatschappelijke instituties is groter voor leerlingen met laagopgeleide ouders dan voor leerlingen met hoogopgeleide ouders.*

Figuur 3: Grafische weergave hypothese 2

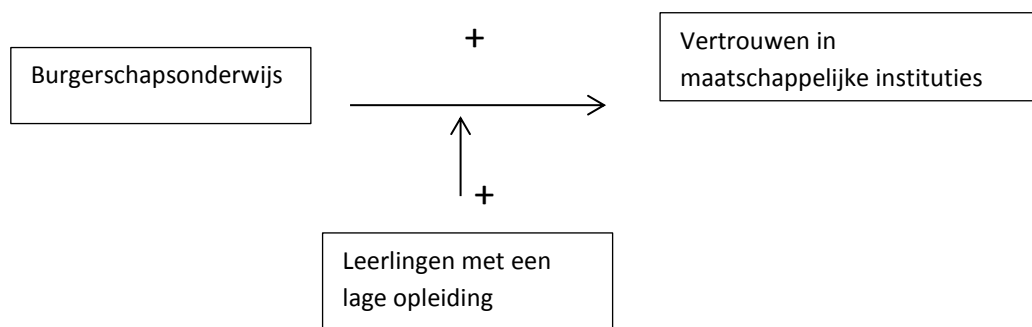
2.3. Kennis is macht

Hypotheses drie en vier worden verklaard door middel van de similariteitstheorie. Deze theorie stelt dat mensen een positieve houding hebben naar andere mensen waarmee ze zichzelf kunnen identificeren. Dit houdt onder andere in mensen andere mensen meer vertrouwen die op hen lijken (Curry & Dunbar, 2013). Hier komt het bekende gezegde vandaan: *“birds of a feather flock together”* (Curry & Dunbar, 2013, p. 341). Het is een sociaal fenomeen dat mensen die meer op elkaar lijken meer geneigd zijn om met elkaar om te gaan. Hierbij gaat het niet alleen om uiterlijke kenmerken maar ook gedeelde normen en waarden en gedeelde ervaringen (Curry & Dunbar, 2013).

Aan de hand van de similariteitstheorie kan worden verklaard dat leerlingen met een lage opleiding relatief minder vertrouwen hebben in maatschappelijke instituties in vergelijking met leerlingen met een hoge opleiding (Munniksma et al., 2017). Mensen die werken bij maatschappelijke instituties zijn vaak hoogopgeleide mensen. Veel hoogopgeleide mensen hebben de politieke macht. Dit wordt ook wel de diplomademocratie genoemd (Bovens & Wille, 2014). Mensen met een lage opleiding kunnen zichzelf minder identificeren met politici en rechters die een hoge opleiding hebben. Dit komt mede door het verschil in cultuur tussen lager en hoger opgeleiden (Van Reybrouck, 2011; Hakhverdian & Schakel, 2017). Doordat mensen met een lage opleiding zichzelf minder kunnen identificeren met politici die een hoge opleiding hebben, hebben ze relatief minder vertrouwen in politici dan leerlingen met een hoge opleiding. Burgerschapsonderwijs kan compenseren voor het lage vertrouwen van leerlingen met een lage opleiding. Hoger opgeleiden kunnen zich al meer identificeren met mensen die werken voor maatschappelijke instituties. Het

vertrouwen in maatschappelijke instituties is daarom ook hoger in vergelijking met jongeren met een lage opleiding. Het gevolg is dat het vertrouwen in maatschappelijke instituties door middel van burgerschapsonderwijs relatief hoger is voor leerlingen met een lage opleiding dan voor leerlingen met een hoge opleiding. Figuur 4 geeft een korte grafische weergave van deze argumentatie weer. De hypothese die hieruit volgt is:

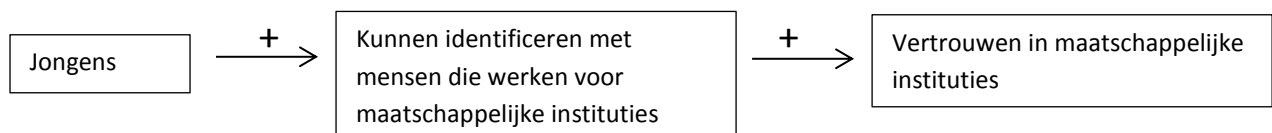
Hypothese 3: *Het effect van burgerschapsonderwijs op het vertrouwen in maatschappelijke instituties is hoger voor leerlingen met een lage opleiding dan voor leerlingen met een hoge opleiding.*

Figuur 4: Grafische weergave hypothese 3

2.4. Geen vrouwelijke Minister-President

In dit onderzoek is er rekening gehouden met twee verklaringen voor het verschil van vertrouwen in maatschappelijke instituties. Eén van deze verklaringen is het geslacht van de leerling. Dit is te verklaren door middel van similariteitstheorie. Jongens hebben meer vertrouwen in maatschappelijke instituties omdat mensen die werken voor een maatschappelijke instituties vaak mannen zijn of worden geassocieerd met mannen beroepen. Beroepen als kamerlid en politieagent wordt veelal door mannen uitgevoerd (Winterman, 2016; Herderscheê, 2021). Er zijn recentelijk meer vrouwelijke rechters maar ook dit beroep werd jarenlang gedomineerd door mannen (Knols, 2013). Doordat de meeste mensen die bij een maatschappelijke instituties werken man zijn of worden geassocieerd met mannenberoepen kunnen jongens zich meer identificeren met deze beroepen en hebben jongens een meer positieve houding naar maatschappelijke instituties (Kranendonk et al., 2020; Campbell & Wolbrecht, 2006). Als voorbeeld is de Minister-President tot nu toe altijd een man geweest en was er zeven jaar geleden maar één vrouwelijke fractievoorzitter. Jongens kunnen zich meer identificeren met mensen die werken bij maatschappelijke instituties. Vanuit de similariteitstheorie kan er worden verklaard dat jongens meer vertrouwen hebben in maatschappelijke instituties. Figuur 5 geeft een korte grafische weergave van deze argumentatie weer.

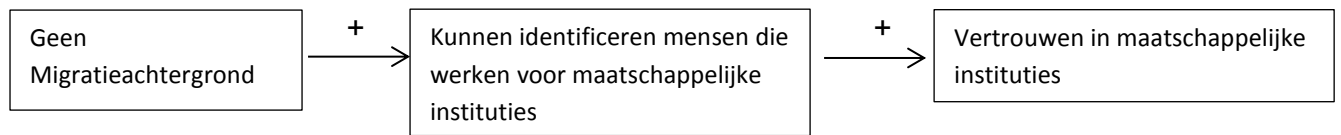
Figuur 5: Grafische weergave verklaring geslacht

2.5. Migratieachtergrond ondervertegenwoordigd

Een andere verklaring voor het verschil van het vertrouwen in maatschappelijke instituties is de migratieachtergrond van een leerling. Dit is ook te verklaren door middel van de similariteitstheorie. Leerlingen met een migratieachtergrond hebben minder vertrouwen in maatschappelijke instituties in vergelijking met leerlingen zonder migratieachtergrond (Munnikma et al., 2017; Schmeets & Exel, 2021). Het hebben van een migratieachtergrond houdt in dit onderzoek in dat de leerling niet in Nederland is geboren of de ouders van de leerling niet maar de leerling zelf wel. Leerlingen met een migratieachtergrond hebben een andere etniciteit dan leerlingen zonder migratieachtergrond. Mensen met een migratieachtergrond worden ondervertegenwoordigd in zowel de politiek, als de politie en de rechterlijke macht (Hakhverdian & Schakel, 2017; Trouw; 2020; Böcker & Groot-van leeuwen; 2006). Leerlingen met een migratieachtergrond kunnen zich in mindere mate identificeren met mensen die werken voor maatschappelijke instituties en hebben daardoor ook minder vertrouwen in maatschappelijke instituties. Figuur 6 geeft een korte grafische weergave van deze argumentatie weer.

De verklaringen geslacht en migratieachtergrond kunnen de uitkomsten beïnvloeden. Daarom zijn deze verklaren opgenomen als controlevariabelen in het dit onderzoek. De uitkomsten van dit onderzoek zijn niet toe te wijzen aan het geslacht of het wel of niet hebben van een migratieachtergrond. De hypothese die volgt uit deze verklaringen is:

Hypothese 4: Er wordt verwacht dat jongens meer vertrouwen hebben in maatschappelijke instituties dan meisjes en dat leerlingen zonder een migratieachtergrond meer vertrouwen hebben in maatschappelijke instituties dan leerlingen met een migratieachtergrond.

Figuur 6: Grafische weergave verklaring migratieachtergrond

3. Methode

3.1 Beschrijving ICCS-data

In dit onderzoek is er gebruik gemaakt van de *International Civic and Citizenship Education Study* (ICCS) uit het jaar 2016. ICCS verschaft informatie over jongeren met betrekking op het thema burgerschap. De data is verzameld in verschillende landen. Voor dit onderzoek is er een selectie gemaakt door alleen de data te onderzoeken die Nederlandse respondenten bevat. De leerlingen in de dataset hebben een leeftijd tussen de 13 en 15 jaar. In Nederland zitten de respondenten in de tweede klas van het voortgezet onderwijs.

De scholen die mee doen aan het onderzoek zijn random geselecteerd. Er werd hierbij rekening gehouden met hoeveel leerlingen de school heeft. De scholen werden gecontacteerd en gevraagd voor een bezoek. In Nederlands zijn er totaal 150 scholen gevraagd om mee te doen aan het onderzoek. Vervolgens werd er binnen de school een klas random geselecteerd om mee te doen aan het onderzoek. Van die 150 scholen deden er 123 uiteindelijk mee aan het onderzoek. De scholen zijn van verschillende niveaus. Van de scholen zijn er 64 van vmbo niveau, 55 havo/vwo niveau en 4 gemengde scholen (vmbo/havo/ vwo) (Munniksma et al., 2017). Per school werd er bij een klas de vragenlijst afgenomen. In totaal deden er 2812 Nederlandse leerlingen mee aan het ICCS-onderzoek. De vragenlijst onder de leerlingen is afgenomen in de maanden februari, maart en april van 2016. De vragenlijst was volledig anoniem.

Voor dit onderzoek is er een selectie gemaakt van deze 2812 respondenten. Dit onderzoek maakt namelijk gebruik van een lineaire regressieanalyse. De voorwaarden voor deze analyse is dat de respondenten onafhankelijk van elkaar zijn. Aangezien de leerlingen bij elkaar in één klas zitten, zijn ze afhankelijk van elkaar. In dit onderzoek is er daarom voor gekozen om uit elke klas één jongen en één meisje te selecteren, om de onafhankelijkheid te waarborgen. Verdere uitleg van deze procedure staat beschreven in de resultaten paragraaf 4.3.2. In totaal zijn 234 leerlingen geselecteerd uit de gehele steekproef van 2812 leerlingen.

3.2 Operationalisaties

Deze sub paragraaf bevat informatie over de variabelen die zijn gebruikt voor dit onderzoek. Bijlage 1 bevat een overzicht van alle oorspronkelijke variabelen en informatie over de bewerkingen.

Afhankelijke variabele: vertrouwen in maatschappelijke instituties

De afhankelijke variabele in dit onderzoek is het vertrouwen in maatschappelijke instituties. Dit is gemeten aan de hand van de variabele in de ICCS dataset: vertrouwen in maatschappelijke instituties (*Student's trust in civic institutions*). Een hogere waarde op deze schaal staat voor een hogere mate van vertrouwen in maatschappelijke instituties. De variabele bestaat uit de volgende zes schaalvariabelen waarin leerlingen aangeven hoeveel ze vertrouwen hebben in: de regering van Nederland, de gemeente of stadsdeel, de rechtbank, de politie, politieke partijen, de Eerste en Tweede Kamer. De leerlingen hadden de antwoordopties: volledig, best wel veel, een beetje, helemaal niet. Om te onderzoeken of deze zes schaalvariabelen ook genoeg samenhangen om één schaal te mogen vormen is de Cronbach's Alpha berekend. Deze heeft een waarde van 0,812. Een Cronbach's Alpha waarde tussen de 0,8 en 0,9 is goed genoeg. Hieruit kan de conclusie worden getrokken dat de variabele 'vertrouwen in maatschappelijke instituties' bestaat uit items die genoeg samenhangen om één schaal te kunnen vormen. Hoofdstuk 1.1 van de bijlage bevat de statistieken van de variabele 'vertrouwen in maatschappelijke instituties' met de bijbehorende syntax.

Onafhankelijke variabele: burgerschapsonderwijs

De onafhankelijke variabele in dit onderzoek is burgerschapsonderwijs. Dit is gemeten aan de hand van de variabele in de ICCS-dataset: burgerschapsonderwijs (*Students reports on civic learning at school*). Een hogere waarde op de variabele betekent dat een leerling meer leert over burgerschap op school. De variabele bestaat uit de volgende zeven schaalvariabelen waarin leerlingen aangeven hoeveel ze leren over de volgende onderwerpen: hoe burgers bij lokale of nationale verkiezingen kunnen stemmen, hoe wetten worden ingevoerd en gewijzigd in Nederland, hoe je het milieu kunt beschermen, hoe je bij kunt dragen aan het oplossen van problemen in de lokale gemeenschap, hoe burgerrechten in Nederland beschermd worden, politieke kwesties en gebeurtenissen in andere landen en hoe de economie werkt. De leerlingen hadden de volgende antwoordopties: veel, een beetje, weinig of niets. Om te onderzoeken of deze zeven schaalvariabelen ook genoeg samenhangen om één schaal te mogen vormen is de Cronbach's Alpha berekend. Deze heeft een waarde van 0,858. Hieruit kan de conclusie worden getrokken dat de variabele 'vertrouwen in maatschappelijke instituties' bestaat uit items die genoeg samenhangen om één schaal te kunnen vormen. Hoofdstuk 1.2 van de bijlage bevat de statistieken van de variabele 'burgerschapsonderwijs' met de bijbehorende syntax.

Moderator: opleidingsniveau ouders

Opleidingsniveau van de ouders is één van de moderatorvariabele in dit onderzoek. Dit wordt gemeten aan de hand van de variabele in de ICCS-dataset: ouders hun hoogste opleidingsniveau (*highest parental education*). De oorspronkelijke variabele is een categorische variabele met de antwoord opties: lager dan middelbare school (score 0), middelbare school (score 1), mbo (score 2) en Universiteit of hbo (score 4). De vragenlijsten zijn per land aangepast vanwege de verschillende opleidingsniveaus in een land. Eén van de antwoordopties bestaat niet in Nederland, daarom hebben de scores een waarde van 0,1,2 en 4. De variabele is gehercodeerd in een dummy variabele. De codering 0 staat voor een laag opleidingsniveau (middelbare school of lager en mbo). De codering 1 staat voor een hoog opleidingsniveau (hbo of wo). Hoofdstuk 1.4 van de bijlage bevat statistieken van de originele variabele 'opleidingsniveau van de ouders' en van de uiteindelijke variabele met de bijbehorende syntax.

Moderator: opleidingsniveau leerling

Opleidingsniveau is één van de moderatorvariabelen in dit onderzoek. Dit is gemeten aan de hand van de variabele in de ICCS-dataset: verwachte opleidingsniveau van de leerling (*Student's expected educational attainment*). Leerlingen zitten in de tweede klas en hun definitieve opleiding is dus nog niet bekend. Daarnaast bevat de dataset geen informatie over het huidige opleidingsniveau van de leerling. Er is daarom gebruik gemaakt van de variabele die informatie geeft over het verwachte opleidingsniveau van de leerling. De variabele bestaat uit de antwoord opties: verwacht middelbare school niet af te maken (score 0), verwacht mbo-diploma te behalen (score 1) en verwacht universitair of hbo-diploma te behalen (score 3). De vragenlijsten zijn per land aangepast vanwege de verschillende opleidingsniveaus in een land. Eén van de antwoordopties bestaat niet in Nederland, daarom hebben de scores een waarde van 0,1,2 en 4. De variabele is gehercodeerd in een dummy variabele. De score 0 staat voor een laag opleidingsniveau. Dit betekent dat de leerling verwacht de middelbare school niet af te maken of een mbo-diploma te behalen. De codering 1 staat voor een hoog opleidingsniveau. Dit betekent dat de leerling verwacht een wo of hbo-diploma te behalen. Hoofdstuk 1.3 van de bijlage bevat de statistieken van de originele variabele 'opleidingsniveau' en van de uiteindelijke variabele met de bijbehorende syntax.

Controlevariabele: geslacht

Eén van de controlevariabelen in het onderzoek is geslacht. Voor deze variabele is er gebruik gemaakt van de variabele: Geslacht (*Gender*). De codering 1 betekent meisje, 0 betekent jongen. Hoofdstuk 1.5 van de bijlage bevat de statistieken van de variabele geslacht met de bijbehorende syntax.

Controlevariabele: migratieachtergrond

Eén van de controlevariabelen in het onderzoek is migratieachtergrond (*immigration status*). De oorspronkelijke variabele is een categorische variabele met de antwoordopties: tenminste één ouder is in Nederland geboren (score 1), zelf in Nederland geboren maar ouders in het buitenland (2) of zelf en de ouders zijn in het buitenland geboren (score 3). De variabele is gehercodeerd in een dummy variabele. De codering 0 staat voor geen migratieachtergrond. Dit betekent dat tenminste één ouder in Nederland is geboren. De codering 1 staat voor een migratieachtergrond. Dit betekent dat de leerling zelf in Nederland is geboren maar de ouders niet of de ouders en de leerling beide niet in Nederland zijn geboren. Hoofdstuk 1.6 van de bijlage bevat de statistieken van de oorspronkelijke en uiteindelijke variabele weergegeven en de bijbehorende syntax.

3.3 Analyseplan

De onderzoeksvraag is beantwoord aan de hand van een multiple lineair regressiemodel. Dit model bestaat uit de volgende stappen. Het eerste model bestaat uit de controlevariabelen en de afhankelijke variabele. Aan de hand van model één is de volgende hypothese getoetst: *Er wordt verwacht dat jongens en leerlingen zonder een migratieachtergrond meer vertrouwen hebben in maatschappelijke instituties.*

Aan het tweede model is de onafhankelijke variabele burgerschapsonderwijs toegevoegd. Aan de hand van model twee is de volgende hypothese getoetst: *Naarmate leerlingen meer burgerschapsonderwijs krijgen op school hebben de meer vertrouwen in maatschappelijke instituties.*

Aan het derde model is de variabele opleidingsniveau van de ouders toegevoegd. Aan het vierde model is de interactie variabele toegevoegd. De interactie variabele bestaat uit de variabele opleidingsniveau van de ouders en de gecentreerde variabele burgerschapsonderwijs. Met model drie en vier wordt de volgende hypothese getoetst: *Het effect van burgerschapsonderwijs op het vertrouwen in maatschappelijke instituties is hoger voor leerlingen van wie de ouders laag zijn opgeleid dan voor leerlingen van wie de ouders hoog zijn opgeleid.*

Aan het vijfde model is de variabele opleidingsniveau toegevoegd. Aan het zesde model is de interactievariabele variabele toegevoegd. De interactie variabele bestaat uit de variabele opleidingsniveau en de gecentreerde variabele burgerschapsonderwijs. Met model vijf en zes is de hypothese getoetst: *Het effect van burgerschapsonderwijs op het vertrouwen in maatschappelijke instituties is hoger voor leerlingen met een lage opleiding dan voor leerlingen met een hoge opleiding.* Voor zowel model vier als model zes is de onafhankelijke variabele, burgerschapsonderwijs gecentreerd. Dit is een continue variabelen met een schaal score van 20 tot 80. Er kan alleen betekenis aan de analyse worden gegeven als de afhankelijke variabele gecentreerd wordt. Dit houdt in dat van elke individuele scores het gemiddelde is afgetrokken. Het nieuwe

gemiddelde heeft dan de waarde nul. Een leerling die onder het gemiddelde scoort heeft nu een negatieve score. Een leerling die boven het gemiddelde score heeft nu een positieve score. Op deze manier kan er beter interpretatie worden gegeven aan het interactie-effect.

4. Resultaten

4.1 Univariate statistieken

Tabel 1 toont de beschrijvende statistieken na de bewerking van de dataset (n=234). Bijlage 1 bevat informatie over de syntax en output van de beschrijvende statistieken per variabele. De uiteindelijke dataset bevat 234 respondenten. De originele ICCS-dataset bevat 2812 respondenten. De beschrijvende statistieken verschillen van de originele dataset in vergelijking met de uiteindelijke dataset. Bijlage 1 toont aan dat dit verschil klein is en dus niet voor problemen zorgt voor verdere analyse.

Het gemiddelde van de variabele 'vertrouwen in maatschappelijke instituties' is 52,64 (SD=9,67). De schaal van deze variabele heeft een score van 20 tot 80. De respondenten hebben dus gemiddeld genomen een middelmatig vertrouwen in maatschappelijke instituties. Het gemiddelde van de variabele 'burgerschapsonderwijs' is 44,51 (SD=10,25). De schaal van deze variabele heeft een score van 20 tot 80. De respondenten scoren dus gemiddeld genomen iets onder het gemiddelde. Opvallend is dat de variabele een minimum score heeft van 14,34. Er zijn dus een aantal leerlingen die een score hebben onder de schaal. Dit komt omdat de ICCS-dataset de schalen zo heeft geconstrueerd dat landen met elkaar vergeleken kunnen worden. Niet elk land heeft hetzelfde aantal respondenten. ICCS heeft er voor gekozen om de schalen daarom zo te construeren dat het gemiddelde van elk land 50 is (Schulz, Carstens & Fraillon, 2016). De leerlingen die een score hebben van 14,37 hebben op alle items van de variabele 'burgerschapsonderwijs' de laagste score. Dit houdt in dat ze helemaal niets leren over burgerschapsonderwijs op school.

De oplettende lezer verwacht wellicht dat de verdeling tussen jongens en meisjes gelijk moet zijn, aangezien er uit elke klas één jongen en één meisje is geselecteerd. De verdeling is alleen niet gelijk omdat er één klas is met alleen maar meisjes in de dataset. Dit heeft verder geen gevolgen voor verdere analyse, aangezien het maar om één meisje gaat. De verdeling variabele 'migratieachtergrond' is niet gelijk verdeeld. De uiteindelijke dataset bevat 89,7% leerlingen die geen migratieachtergrond hebben en 10,3% leerlingen die wel een migratieachtergrond hebben. Tabel B1.17 in de bijlage toont aan dat er in de originele dataset (n=2812) er meer respondenten zijn zonder migratieachtergrond.

De verdeling van de variabele 'opleidingsniveau van de ouders' is ook niet gelijk verdeeld. Van de leerlingen hebben 60,3% van de ouders een lage opleiding gevolgd en 39,7% van de ouders een hoge opleiding. Tabel B1.7 in de bijlage toont aan dat er in de originele dataset (n=2812) er meer respondenten zijn van wie de ouders laag zijn opgeleid dan leerlingen van wie de ouders hoog zijn opgeleid.

De verdeling van de variabele ‘opleidingsniveau’ is niet gelijk. Van de leerlingen verwacht 65,4% een laag opleidingsniveau te behalen en 34,6% een hoog opleidingsniveau. Tabel B1.11 in de bijlage toont aan dat er in de originele dataset (n=2812) er meer respondenten zijn met een laag verwachte opleidingsniveau dan een hoog opleidingsniveau. De uiteindelijke dataset bevat geen missende waarden. Uit elke klas is één jongen en één meisje geselecteerd onder de voorwaarden dat de leerling geantwoord heeft op de vragen die voor dit onderzoek van belang zijn.

Tabel 1: Beschrijvende statistieken uiteindelijke dataset: gemiddelde (standaarddeviatie), minimum- en maximumwaarde en totaal aantal respondenten (n=234)

<i>Variabele</i>	<i>Gemiddelde (standaarddeviatie)^a</i>	<i>Minimum</i>	<i>Maximum</i>	<i>N totaal</i>
Vert. Maat.Insti. (schaal 6 items)	52,64 (9,67)	21,78	75,73	234
Burgerschapsonderwijs (schaal 7 items)	44,51 (10,25)	14,34	79,01	234
Geslacht	49,6 % jongen 50,4 % meisje	0	1	234
Immigratieachtergrond	10,3 % wel 89,7 % geen	0	1	234
Opleidingsniveau ouders	60,3 % laag 39,7 % hoog	0	1	234
Opleidingsniveau	65,4 % laag 34,6 hoog	0	1	234

a Bij nominale variabelen is de frequentieverdeling vermeld in percentages.

4.2 Bivariaten statistieken

Tabel 2 toont de correlaties tussen alle variabelen in het model. Deze zijn berekend aan de hand van een Pearson correlatie. Voor de correlaties tussen een continue variabelen en een dummy variabelen is naast de Pearson correlatie ook een t-toets voor gemiddelden berekend. Op deze manier is er geanalyseerd of het groepsgemiddelde verschilt voor de twee groepen. Bijlage 2 geeft de output en syntax van Tabel 2 weer. De verbanden die relevant zijn voor dit onderzoek zullen besproken worden in deze sub paragraaf.

Het eerste verband dat relevant is voor dit onderzoek is het verband tussen de variabelen ‘burgerschapsonderwijs’ en ‘vertrouwen in ‘maatschappelijke instituties’. Tabel 2 toont dat deze variabelen niet significant samenhangen. Tussen de variabelen is er een positief verband te zien, maar dit verband is erg zwak. De variabelen lijken nauwelijks met elkaar te correleren ($r= 0,067$; $p=0,309$).

Het tweede verband dat relevant is voor onderzoek is het verband tussen de variabelen 'opleidingsniveau van de ouders' en 'burgerschapsonderwijs'. Tabel 2 toont dat deze variabelen niet significant samenhangen ($r=-0,018$; $p=0,784$). Bijlage 2 toont ook aan dat er geen significant verschil in gemiddelde is tussen leerlingen met hoogopgeleide ouders en laagopgeleide ouders en de mate van burgerschapsonderwijs ($t=0,275$; $p=0,784$). Daarnaast is het verband tussen 'opleidingsniveau van de ouders' en 'vertrouwen in maatschappelijke instituties' relevant voor dit onderzoek. Tabel 2 toont dat deze variabelen niet significant samenhangen ($r=0,066$; $p=0,313$). Bijlage 2 toont ook aan dat er geen significant verschil in gemiddelde is tussen leerlingen met hoogopgeleide ouders en laagopgeleide ouders en de mate van vertrouwen in maatschappelijke instituties ($t=-1,011$; $p=0,313$).

Het derde verband dat relevant is voor dit onderzoek is het verband tussen 'opleidingsniveau' en 'burgerschapsonderwijs'. Tabel 2 toont dat deze variabelen niet significant samenhangen ($r=0,021$; $p=0,754$). Bijlage 2 toont ook aan dat er geen significant verschil in gemiddelden is tussen leerlingen met een laag of hoog opleidingsniveau en de mate van burgerschapsonderwijs ($t=-0,314$; $p=0,754$). Daarnaast is het verband tussen 'opleidingsniveau' en 'vertrouwen in maatschappelijke instituties' relevant voor dit onderzoek. Tabel 2 toont dat deze variabelen niet significant samenhangen ($r=-0,057$; $p=0,386$). Bijlage 2 toont ook aan dat er geen verschil is tussen leerlingen met een laag of hoog opleidingsniveau en de mate van vertrouwen in maatschappelijke instituties ($r=0,868$; $p=0,386$).

Het vierde verband dat relevant is voor dit onderzoek, is het verband tussen de variabelen 'geslacht' en 'vertrouwen in maatschappelijke instituties'. Er is geen significant verschil tussen jongens en meisjes en de mate van vertrouwen in maatschappelijke instituties ($r=0,607$; $p=0,545$). Het laatste verband dat relevant is voor dit onderzoek is het verband tussen de variabelen 'migratieachtergrond' en 'vertrouwen in maatschappelijke instituties'. Dit verband is significant en negatief ($r=-0,254$; $p<0,01$). Dit houdt in dat leerlingen met een migratieachtergrond (score 1) over het algemeen minder vertrouwen hebben in maatschappelijke instituties in vergelijking met leerlingen zonder een migratieachtergrond. Dit verschil is echter wel klein.

Tabel 2: Correlaties variabelen uit het model

	1.Vertr.Maat.	2.Burger.onder.	3.Opleidingsniveau ouders	4.Opleidingsniveau	5.Geslacht	6.Migratie- Achtergrond
Vertrouwen in maatschappelijke instituties	-					
Burgerschapsonderwijs	0,067 ^a	-				
Opleidingsniveau ouders	0,066 ^a	-0,018 ^a	-			
Opleidingsniveau	-0,057 ^a	0,021 ^a	**0,290 ^a	-		
Geslacht (0=jongen; 1= meisje)	-0,400 ^a	-0,020 ^a	-0,086 ^a	-0,051 ^a	-	
Migratieachtergrond	** -0,245 ^a	*0,142 ^a	-0,044 ^a	*0,139 ^b	0,053 ^b	-

* Significant bij $p < 0,05$, ** significant bij $p < 0,01$; ^aPearson correlatie

4.3 Model Evaluatie

4.3.1 Model Kwaliteit

Tabel 3 toont de R^2 en *F-change* voor elk model. De R^2 geeft weer hoeveel van de variantie in de variabele 'vertrouwen in maatschappelijke instituties' verklaard kan worden door de predictoren in het model. De *F-change* toont per model aan of het toevoegen van de predictoren tot significante verbeteringen heeft geleid voor het schatten van 'vertrouwen in maatschappelijke instituties'.

De verklaarde variantie (R^2) in model 1 is 6% dit betekent dat de variabelen 'geslacht' en 'migratieachtergrond' 6% van de variantie in 'vertrouwen in maatschappelijke instituties' kunnen verklaren. Door de variabele 'burgerschapsonderwijs' toe te voegen (model 2) stijgt de verklaarde variantie met 1,5%. Deze toevoeging is daarnaast significant (*F-change*= 6,083; $p=0,001$).

In model 3 is de variabele 'opleidingsniveau van de ouders' toegevoegd. Daarmee stijgt de verklaarde variantie maar met 0,1%. Deze variabele voegt dus niet zoveel toe voor het verklaren van de variantie in 'vertrouwen in maatschappelijke instituties'. De variabele draagt wel in minimale bij aan een significante verbetering van het model (*F-change*= 4,694; $p=0,002$).

In model 5 is de variabele 'opleidingsniveau' toegevoegd. Daarmee stijgt de verklaarde variantie met 0,4% ten opzichte van model 3. Deze variabele voegt dus ook niet zoveel toe voor het verklaren van de variantie in 'vertrouwen in maatschappelijke instituties'. De variabele draagt wel in minimale bij aan een significante verbetering van het model (*F-change*= 3,887; $p=0,005$).

Het uiteindelijke model verklaard 8,3% van de verklaarde variantie in 'vertrouwen in maatschappelijke instituties'. Daarnaast is het model significant een betere voorspeller ten opzichte van model 5 (*F-change*= 2,785; $p=0,007$). Gekeken naar de modelfit van alle modellen kan er geconcludeerd worden dat het laatste model de beste voorspeller is voor het verklaren van de variantie in 'vertrouwen in maatschappelijke instituties'.

4.3.2 Assumpties

Voordat er een lineaire regressie wordt uitgevoerd is het eerst van belang om de assumpties te controleren die horen bij lineaire regressie. De vier assumpties die horen bij lineaire regressie zijn: onafhankelijke waarnemingen, er moet sprake zijn van een lineair verband, de varianties van de onafhankelijke variabelen moeten ongeveer gelijk zijn (homoscedasticiteit) en de residuen moeten normaal verdeeld zijn. Bijlage 3 toont de gehele assumptie controle. Uit de assumptie controle blijkt dat de assumptie van een normale verdeling van de residuen is geschonden. Deze assumptie is niet enorm geschonden. De steekproef van de uiteindelijke dataset is kleiner dan de steekproef van de originele dataset. Dit vergroot de kans op extreme waardes. Dit kan de reden zijn dat de residuen minder normaal zijn verdeeld in vergelijking met de originele dataset. Doordat de assumptie van

normale verdeling van de residuen is geschonden, zijn de significante toetsen van de hellingen minder betrouwbaar. Aangezien de assumptie niet enorm is geschonden, is het niet nodig om verdere maatregelen te nemen. Wel is het van belang om dit mee te nemen in het trekken van conclusies. Daarnaast moeten de extreme waardes goed worden gecontroleerd. Deze zorgen er waarschijnlijk voor dat de residuen net niet normaal verdeeld zijn.

De assumptie van onafhankelijke waarneming is niet geschonden. De scholen zijn aselekt getrokken en van elke school is een klas geselecteerd. De leerlingen binnen de scholen kunnen eventueel wel met elkaar samenhangen. Voor dit onderzoek is er daarom gekozen om uit elke klas één jongen en één meisje te selecteren, onder de voorwaarde dat ze op elke vraag die voor dit onderzoek van belang is hebben geantwoord. Daarnaast is er gecontroleerd voor de variabele geslacht. Door uit elke klas één jongen en één meisjes te selecteren wordt de assumptie van onafhankelijke waarneming gewaarborgd. De assumptie van lineariteit is ook niet geschonden. Er is een lineair verband tussen de afhankelijke variabele (vertrouwen in maatschappelijke instituties) en de onafhankelijke variabele (burgerschapsonderwijs).

4.3.2 Uitbijters

Voor de analyse van een lineaire regressie is het ook van belang dat er gekeken wordt naar extreme observaties. In dit onderzoek zijn er vier extreme observaties. Deze vier extreme observaties hebben allemaal een Cook's Distance, Leverage en DFFIT-waarde boven de genomen vuistregels. Daarnaast hebben deze vier observaties ook de meest extreme scores op de onafhankelijke en de afhankelijke variabelen. Tabel B3.5. toont een overzicht van de Cook's Distance, Leverage en DFFIT van alle vier extreme observaties. Daarnaast toont de tabel ook de scores op de variabele 'vertrouwen in maatschappelijke instituties' en 'burgerschapsonderwijs'. Hieruit blijkt dat twee van de vier extreme observaties ook een score hebben onder de schaal score van 20 tot 80. Deze leerlingen hebben op alle items de laagste scores. Om te onderzoeken of deze extreme waardes ook daadwerkelijk de resultaten sterk beïnvloeden is er een regressiemodel geschat zonder extreme waardes en met extreme waardes. Deze regressiemodellen zijn met elkaar vergeleken. Tabel B3.5 toont de regressiemodellen zonder extreme waardes. Tabel B3.6 toont de regressiemodellen met extreme waardes. De regressie coëfficiënten van de modellen verschillen sterk van elkaar met en zonder uitbijters. Het belangrijkste verschil is dat de regressie coëfficiënt van de variabele 'burgerschapsonderwijs' met extreme waardes niet significant is. Zonder extreme waardes is de regressie coëfficiënt van de variabele 'burgerschapsonderwijs' wel significant in het laatste model. Aangezien de extreme waardes een grote invloed hebben op zowel de regressie coëfficiënten en de significantieniveaus is er voor gekozen om de vier cases niet mee te nemen voor het schatten van het model. Bijlage 3.2 toont het onderzoek naar extreme uitbijters.

4.4 Hypothesetoetsing

De hoofdvraag van dit onderzoek luidt: *Wat is het effect van burgerschapsonderwijs voor het vertrouwen in maatschappelijke instituties en verschilt dit effect voor het opleidingsniveau van de ouders van de leerling en het opleidingsniveau van de leerling zelf?* De hoofdvraag is verdeeld in vier hypothesen, deze hypothesen zijn getoetst aan de hand van een meervoudige lineaire regressie. Tabel 2 toont de resultaten van de regressieanalyse. De resultaten worden in deze paragraaf verder toegelicht per hypothese en het bijbehorende model.

De eerste hypothese die wordt getoetst is: *Er wordt verwacht dat jongens meer vertrouwen hebben in maatschappelijke instituties dan meisjes en dat leerlingen zonder een migratieachtergrond meer vertrouwen hebben in maatschappelijke instituties dan leerlingen met een migratieachtergrond.* Deze hypothese is getoetst aan de hand van model 1 (Tabel 3). Model 1 toont aan dat het effect van de variabele 'geslacht' niet significant en negatief is ($b = -1,384$; $p = 1,183$). Dit houdt in dat er geen verschil is tussen jongens en meisjes op het vertrouwen in maatschappelijke instituties. Er is geen ondersteuning gevonden voor de verwachting dat leerlingen die jongens zijn meer vertrouwen hebben in maatschappelijke instituties dan leerlingen die meisjes zijn. Ondanks dat het effect niet significant is, wat betekent dat het effect op toeval kan berusten, is het effect wel in lijn met de hypothese. Wanneer de respondent een meisje is (score 1) daalt de score op 'vertrouwen in maatschappelijke instituties' met 1,384, gecontroleerd voor de overige variabelen. Er moet hierbij wel rekening worden gehouden dat een afname van 1,384 op het vertrouwen in maatschappelijke instituties klein is. Aangezien de variabele 'vertrouwen in maatschappelijke instituties' een schaal score heeft van 20 tot 80.

Model 1 (Tabel 3) toont ook aan dat de variabele 'migratieachtergrond' significant en negatief is ($b = -6,960$; $p < 0,001$). De score 0 op de variabele 'migratieachtergrond' betekent dat de leerling tenminste één ouder heeft die geboren is in Nederland. De score 1 betekent dat de leerling een migratieachtergrond heeft. Wanneer de respondent een migratieachtergrond heeft dan daalt de score op het vertrouwen in maatschappelijke instituties met 6,960 gecontroleerd voor de overige variabelen. Een afname van 6,960 op het vertrouwen in maatschappelijke instituties is relatief groot. Aangezien de variabele 'vertrouwen in maatschappelijke instituties' een schaal score heeft van 20 tot 80. Daarnaast is het effect significant, wat betekent dat het effect niet op toeval berust. Er is ondersteuning gevonden voor de verwachting dat leerlingen met een migratieachtergrond minder vertrouwen hebben in maatschappelijke instituties dan leerlingen zonder een migratieachtergrond.

De tweede hypothese die is getoetst is: *Naarmate leerlingen meer burgerschapsonderwijs krijgen op school hebben ze meer vertrouwen in maatschappelijke instituties.* De hypothese is getoetst aan de hand van model 2 (Tabel 3). Model 2 toont aan dat het effect van de variabele

‘burgerschapsonderwijs’ net niet significant en positief is ($b=0,121$; $p=0,056$). Dit houdt in dat de mate van burgerschapsonderwijs geen invloed heeft op het vertrouwen in maatschappelijke instituties. Er is geen ondersteuning gevonden voor de hypothese. Ondanks dat het effect niet significant is, wat betekent dat het effect op toeval kan berusten, is de richting van het effect wel in lijn met de hypothese. Een hogere waarde op de variabele ‘burgerschapsonderwijs’ houdt in dat de leerling meer leert over burgerschap. Wanneer de score op ‘burgerschapsonderwijs’ stijgt dan stijgt ook de score op het ‘vertrouwen van maatschappelijke instituties’ met 0,121, gecontroleerd voor de overige variabelen. De variabele ‘burgerschapsonderwijs’ heeft net als de variabele ‘vertrouwen in maatschappelijke instituties’ een schaal score van 20 tot 80. Leerlingen die het hoogste score op de variabele ‘burgerschapsonderwijs’ (score 80) kunnen een maximale stijging hebben op de variabele ‘vertrouwen in maatschappelijke instituties’ van 7,26. Dit is een flinke toename op het vertrouwen in maatschappelijke instituties.

De derde hypothese die is getoetst is: *Het effect van burgerschapsonderwijs op het vertrouwen in maatschappelijke instituties is groter voor leerlingen met laagopgeleide ouders dan voor leerlingen met hoogopgeleide ouders.* De hypothese is getoetst aan de hand van model 4 (Tabel 3). Model 4 toont aan dat de interactie variabele negatief en niet significant is ($b=-0,118$; $p=0,358$). Dit houdt in dat het effect van ‘burgerschapsonderwijs’ op het ‘vertrouwen in maatschappelijke instituties’ niet verschilt voor leerlingen van wie de ouders laag zijn opgeleid en leerlingen van wie de ouders hoog zijn opgeleid. Er is geen ondersteuning gevonden voor de hypothese. Ondanks dat het effect niet significant is, wat betekent dat het effect op toeval kan berusten, is de richting van het effect wel in lijn met de hypothese. Het effect van ‘burgerschapsonderwijs’ op ‘het vertrouwen in maatschappelijke instituties’ daalt met een score van 0,118 wanneer een leerling hoogopgeleide ouders heeft, gecontroleerd voor de overige variabelen. Er moet hierbij wel rekening worden gehouden met dat een afname van 0,118 klein is op een schaal score van 20 tot 80 op de variabele ‘vertrouwen in maatschappelijke instituties’.

De vierde hypothese die wordt getoetst is: *Het effect van burgerschapsonderwijs op het vertrouwen in maatschappelijke instituties is hoger voor leerlingen met een lage opleiding dan voor leerlingen met een hoge opleiding.* De hypothese is getoetst aan de hand van model 6 (Tabel 4). Model 6 toont aan dat de interactie variabele positief en niet significant is ($b=0,120$; $p=0,379$). Dit houdt in dat het effect van ‘burgerschapsonderwijs’ op het ‘vertrouwen in maatschappelijke instituties’ niet verschilt voor leerlingen met een lage opleiding en leerlingen met een hoge opleiding. Er is geen ondersteuning gevonden voor de hypothese. Hoewel het effect op toeval kan berusten, aangezien het niet significant is. Is het effect wel in lijn met de hypothese. Het effect van ‘burgerschapsonderwijs’ op het ‘vertrouwen in maatschappelijke instituties’ daalt met een score van

0,120 wanneer een leerling een hoge opleiding heeft, gecontroleerd voor de overige variabelen. Er moet hierbij wel rekening worden gehouden dat een afname van 0,120 klein is op een schaal score van 20 tot 80.

Tabel 3: Regressieanalyse

Variabele	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4		Model 5		Model 6	
	b (se)	p	b (se)	p	b (se)	P	p	b (se)	p	b (se)	p	
Constante	54,469 (0,860)	0,000	49,111 (2,971)	0,000	48,793 (2,964)	0,000	46,744 (3,706)	0,000	46,764 (3,717)	0,000	45,402 (4,027)	0,000
Geslacht	-1,384 (1,138)	0,234	-1,326 (1,176)	0,261	-1,259 (1,183)	0,288	-1,325 (1,185)	0,265	-1,329 (1,188)	0,265	-1,268 (1,191)	0,288
Migratieachte rg.	-6,950 (1,971)	0,001	-7,362 (1,971)	0,000	-7,324 (1,975)	0,000	-7,322 (1,975)	0,000	-7,280 (2,00)	0,000	-7,390 (2,005)	0,000
Burger.onder.			0,121 (0,063)	0,056	0,120 (0,063)	0,057	0,167 (0,081)	0,040	0,168 (0,081)	0,040	0,198 (0,088)	0,026
Opl. ouders					0,759 (1,205)	0,529	0,785 (1,205)	0,515	0,824 (1,267)	0,507	0,802 (1,268)	0,528
Opl. ouders x burger.onder.							-0,118 (0,128)	0,358	-0,188 (0,128)	0,357	-0,089 (0,133)	0,505
Opleiding									-0,195 (1,318)	0,883	-0,103 (1,322)	0,938
Opl x burger.onder.											-0,120 (0,137)	0,379
R ²	0,060		0,075		0,076		0,080		0,080		0,083	
F- change	7,194	0,001	6,083	0,001	4,694	0,002	3,887	0,002	3,229	0,005	2,786	0,007
N	230		230		230		230		230		230	

* = significant bij $p < 0,05$; ** = significant bij $p < 0,01$; tweezijdige toets.

5. Conclusie/discussie

In dit onderzoek staat de vraag centraal: *Wat is het effect van burgerschapsonderwijs voor het vertrouwen in maatschappelijke instituties en verschilt dit effect voor het opleidingsniveau van de ouders van de leerling en het opleidingsniveau van de leerling zelf?* Naar deze vraag is onderzoek gedaan omdat het vertrouwen in maatschappelijke instituties van groot belang is voor het functioneren van de samenleving. In Nederland wordt sinds 2021 gesproken van een ‘vertrouwenscrisis’. Er is een trend gaande van een afname van het vertrouwen in maatschappelijke instituties in Nederland. Dit komt niet ten goede aan het functioneren van de samenleving. Bestaande literatuur toont aan dat meer kennis over maatschappelijke instituties de kans vergroot dat een burger deze instituties zal vertrouwen (Galtson, 2001; Grimmelikhuijsen, 2012). Kennis over maatschappelijke instituties wordt onder andere bijgebracht op scholen in de vorm van burgerschapsonderwijs (Eidhof, 2018). In dit onderzoek is daarom de vraag gesteld of burgerschapsonderwijs daadwerkelijk ook zorgt voor meer vertrouwen in maatschappelijke instituties. Het onderzoek gaat verder dan alleen de invloed van burgerschapsonderwijs op het vertrouwen in maatschappelijke instituties. Er wordt eveneens onderzocht of de invloed van burgerschapsonderwijs op het vertrouwen van maatschappelijke instituties verschilt voor verschillende groepen leerlingen in de samenleving: leerlingen met ouders van verschillende opleidingsniveaus en leerlingen met verschillende opleidingsniveaus. Daarnaast is er rekening gehouden met het geslacht en de migratieachtergrond van de leerling. In dit onderzoek is deze vraag beantwoord aan de hand van literatuur en data die informatie bevatte over leerlingen met betrekking op het thema burgerschap. Hierbij is gebruik gemaakt van de *International Civic and Citizenship Education Study (ICCS)* data uit het jaar 2016. Deze data bevat alleen respondenten tussen de 13 en 15 jaar.

De eerste hypothese van dit onderzoek is: *naarmate leerlingen meer burgerschapsonderwijs krijgen hebben ze meer vertrouwen in maatschappelijke instituties*. De statistische analyse in dit onderzoek toont niet aan dat meer burgerschapsonderwijs samengaat met meer vertrouwen in maatschappelijke instituties. Het gevonden resultaat kan op toeval berusten. Het verband dat is gevonden is wel in lijn met de hypothese. In de theorie kwam naar voren dat leerlingen door middel van burgerschapsonderwijs meer kennis op kunnen doen over de democratische rechtsstaat en de daarbij behorende maatschappelijke instituties (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2011). Kennis en informatie zijn onderdeel van vertrouwen. Een burger die niet weet hoe een bepaalde institutie werkt, kan de instituties ook niet vertrouwen (Grimmelikhuijsen, 2012). De kans dat een burger een institutie vertrouwt wordt dan ook groter wanneer deze persoon beschikt over meer burgerschapskennis (Galtson, 2001; Grimmelikhuijsen, 2012).

Dat dit onderzoek net niet genoeg ondersteuning heeft gevonden voor de hypothese kan verschillende oorzaken hebben. Ten eerste kan dit komen doordat de assumptie van een normale verdeling van de residuen is geschonden. Deze assumptieschending zou geleid kunnen hebben tot een niet terechte conclusie. Wanneer de assumptie niet was geschonden had burgerschapsonderwijs wellicht wel invloed gehad op het vertrouwen in maatschappelijke instituties. Vooral omdat de hypothese net niet genoeg ondersteuning heeft, kan dit een verschil maken. Ten tweede kan het liggen aan de steekproef. De data is geneste data en voor dit onderzoek is er daarom gekozen om uit elke klas één jongen en één meisje te selecteren. Dit onderzoek had niet de middelen om een multilevel analyse uit te voeren. Voor vervolgonderzoek is het wel aan te raden om gebruik te maken van een multilevel analyse. Wanneer er een multilevel analyse wordt uitgevoerd voor vervolgonderzoek, kan er eventueel wel genoeg ondersteuning worden gevonden voor de hypothese.

De tweede hypothese van dit onderzoek is: *het effect van burgerschapsonderwijs op het vertrouwen in maatschappelijke instituties is hoger voor leerlingen van wie de ouders laag zijn opgeleid dan voor leerlingen van wie de ouders hoog zijn opgeleid*. De statistische analyse toont in dit onderzoek niet aan dat het verband van burgerschapsonderwijs op het vertrouwen in maatschappelijke instituties verschilt voor leerlingen van wie de ouders laag zijn opgeleid en leerlingen van wie de ouders hoog zijn opgeleid. Het gevonden resultaat kan op toeval berusten. Het verband dat is gevonden is wel in lijn met de hypothese, maar wel erg klein. In de theorie kwam naar voren dat leerlingen van wie de ouders laag zijn opgeleid vaak minder vertrouwen hebben in maatschappelijke instituties dan leerlingen van wie de ouders hoog zijn opgeleid (Munniksmá et al., 2017). Dit verschil is verklaard door middel van de cultureel kapitaal theorie. Laagopgeleide ouders kunnen relatief minder burgerschapskennis aan hun kind overdragen dan hoogopgeleide ouders (O'Shea & Richardson, 1987; Eidhof et al., 2017). Wanneer leerlingen van wie de ouders laag zijn opgeleid burgerschapsonderwijs krijgen op school, krijgen ze meer kennis over maatschappelijke instituties en zo meer vertrouwen in deze instituties. Hieruit volgt dat vertrouwen in maatschappelijke instituties door middel van burgerschapsonderwijs relatief hoger is voor leerlingen van wie de ouders laag zijn opgeleid dan voor leerlingen van wie de ouders hoog zijn opgeleid.

De reden dat dit onderzoek geen ondersteuning heeft opgeleverd voor de hypothese kan mogelijk liggen aan dat er meerdere factoren een rol spelen bij de overdraging van burgerschapskennis van ouder op kind. Factoren die een rol kunnen spelen zijn bijvoorbeeld: wordt er vaak thuis het nieuws gekeken, wordt er discussies thuis gevoerd en ligt er bijvoorbeeld altijd een nieuwe krant op tafel. Voor vervolgonderzoek is het daarom interessant om niet alleen naar opleidingsniveau van ouders te kijken maar of ook daadwerkelijk of deze kennis van ouder op kind

wordt overgedragen. Wanneer dit onderzoek opnieuw wordt gedaan is het interessant om dit soort vragen die duiden op het overdragen van burgerschapskennis van ouders op kind op te nemen in de enquête.

De derde hypothese van dit onderzoek is: *Het effect van burgerschapsonderwijs op het vertrouwen in maatschappelijke instituties is hoger voor leerlingen met een lage opleiding dan voor leerlingen met een hoge opleiding.* De statistische analyse van dit onderzoek toont niet aan dat het verband van burgerschapsonderwijs op het vertrouwen in maatschappelijke instituties verschilt voor leerlingen met lage en hoge opleiding. Het gevonden resultaat kan op toeval berusten. Het verband dat is gevonden is wel in lijn met de hypothese, maar wel erg klein. In de theorie kwam naar voren dat leerlingen met een lage opleiding minder vertrouwen hebben in maatschappelijke instituties (Munniksmä et al., 2017). Dit kan verklaard worden door de similariteitstheorie. Deze theorie stelt dat mensen andere mensen meer vertrouwen die op hen lijken (Curry & Dunbar, 2013).

Laagopgeleiden kunnen zichzelf minder identificeren met mensen die werken bij maatschappelijke instituties (Van Reybrouck, 2011; Hakhverdian & Schakel, 2017). Laagopgeleiden hebben daardoor over het algemeen minder vertrouwen in maatschappelijke instituties. Wanneer laagopgeleiden burgerschapsonderwijs krijgen op school, krijgen ze meer kennis over maatschappelijke instituties en zo meer vertrouwen in deze instituties. Dat dit onderzoek geen eenduidige ondersteuning heeft gevonden voor de hypothese kan liggen aan dat de data geen informatie bevat over het huidige opleidingsniveau van de respondenten. Er is daarom gebruik gemaakt van het verwachte opleidingsniveau van de leerling. Het huidige en verwachte opleidingsniveau kunnen van elkaar verschillen. Voor vervolgonderzoek is het van belang dat het huidige opleidingsniveau bekend is.

De vierde hypothese van dit onderzoek is: *Er wordt verwacht dat jongens meer vertrouwen hebben in maatschappelijke instituties dan meisjes en dat leerlingen zonder een migratieachtergrond meer vertrouwen hebben in maatschappelijke instituties dan leerlingen met een migratieachtergrond.* In dit onderzoek is er rekening gehouden met eigenschappen van leerlingen die van invloed kunnen zijn op het vertrouwen in maatschappelijke instituties. Dit zijn het geslacht van de leerling en het wel of niet hebben van een migratieachtergrond. Aansluitend op de similariteitstheorie is de verwachting dat jongens meer vertrouwen hebben in maatschappelijke instituties dan meisjes en dat leerlingen zonder een migratieachtergrond meer vertrouwen hebben in maatschappelijke instituties dan leerlingen zonder een migratieachtergrond. Uit de theorie komt naar voren dat leerlingen met een migratieachtergrond zich in mindere mate kunnen identificeren met mensen die werken voor maatschappelijke instituties (Hakhverdian & Schakel, 2017; Trouw, 2020; Böcker & Groot-van Leeuwen, 2006). Leerlingen met een migratieachtergrond hebben daardoor over het algemeen ook minder vertrouwen in maatschappelijke instituties dan leerlingen

zonder een migratieachtergrond. De statistische analyse van dit onderzoek toont aan dat er ondersteuning is gevonden dat leerlingen met een migratieachtergrond minder vertrouwen hebben in maatschappelijke instituties. Er moet hierbij wel rekening worden gehouden dat 10,3% van de leerlingen in de uiteindelijke steekproef een migratieachtergrond heeft. Dit is een verschil met de populatie in Nederland. In Nederland wonen er 17,7% mensen met een migratieachtergrond (CBS, 2022).

De statistische analyse van dit onderzoek toont niet aan dat jongens meer vertrouwen hebben in maatschappelijke instituties in vergelijking met meisjes. In de theorie kwam naar voren dat jongens meer vertrouwen hebben in maatschappelijke instituties omdat mensen die werken voor een maatschappelijke instituties vaak mannen zijn of worden geassocieerd met mannenberoepen (Kranendonk et al., 2020; Campbell & Wolbrecht, 2006). Een verklaring voor dat er geen eenduidige ondersteuning is gevonden voor de hypothese is dat er uit elke klas één jongen en één meisje is geselecteerd. Het kan voorkomen dat daardoor relatief vaak een leerling is geselecteerd die niet gemiddeld scoort. Het kan bijvoorbeeld voorkomen dat er een jongen is geselecteerd die veel minder vertrouwen heeft dan een gemiddelde jongen in de klas. Dit probleem kan wederom worden opgelost door in vervolgonderzoek gebruik te maken van een multilevel analyse.

Verder zijn er een aantal algemene kritische kanttekeningen te plaatsen bij dit onderzoek. Ten eerste is dat de gemiddelde leeftijd van de respondenten 13,5 jaar is. Bij Nederlandse leerlingen komt kennis over maatschappelijke instituties vooral aan bod in vakken als maatschappijleer en maatschappijwetenschappen. Die vakken worden veelal op latere leeftijd aan leerlingen gegeven. Voor vervolgonderzoek is het daarom interessant om leerlingen die ouder zijn te onderzoeken. Het zou zo kunnen zijn dat het verschil tussen een 15-jarige en een 13-jarige erg groot is omdat er in relatief korte tijd veel over maatschappijleer onderwezen wordt. Een ander belemmering van een steekproef met respondenten die een leeftijd hebben van gemiddeld 13,5 jaar is dat dit maar een deel van de populatie is. Er kunnen dus geen uitspraken worden gedaan over de gehele Nederlandse populatie aangezien er maar een klein deel van deze populatie is getoetst. Voor vervolgonderzoek is het daarom van belang dat de steekproef de populatie representeert. De tweede kanttekening is dat burgerschapsonderwijs gemeten is aan de hand van een aantal vragen over feitelijke kennis van bepaalde instituties. Burgerschapsonderwijs gaat alleen verder dan feitelijke kennis. Burgerschapsonderwijs gaat ook over bepaalde belangrijke vaardigheden zoals discussiëren en omgang met mensen die een andere cultuur hebben (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2021). Voor vervolgonderzoek is het van belang dat andere aspecten van burgerschapsonderwijs ook worden gevraagd om zo de variabele burgerschapsonderwijs meer valide te maken. De derde kanttekening is dat vertrouwen is gemeten aan de hand van vragen over

hoeveel vertrouwen de leerling heeft in verschillende instituties. In dit onderzoek komt naar voren dat vertrouwen niet een eenduidige definitie heeft. In de ICCS-enquête is er leerlingen niet verteld wat ze kunnen verstaan onder vertrouwen. Elke leerling kan iets anders verstaan onder het begrip vertrouwen. In dit onderzoek zijn er een aantal definities gegeven voor het begrip vertrouwen. Voor eventueel vervolgonderzoek is het belangrijk om het begrip te verduidelijken, bijvoorbeeld door vooraf aan de vraag in een vragenlijst de gehanteerde definitie te tonen aan de respondent. Zo kan er met zekerheid gezegd worden dat leerlingen hetzelfde verstaan onder vertrouwen.

Kort samengevat zijn dit de suggesties wanneer een soortgelijk onderzoek plaatsvindt: I) Onderzoek Nederlandse inwoners van verschillende leeftijden, niet alleen leerlingen tussen de 13 en 15 jaar. II) Geef duiding aan het begrip vertrouwen zodat elke leerling hetzelfde verstaat onder 'vertrouwen'. III) Neem het huidige of afgeronde opleidingsniveau mee in het onderzoek. IV) Onderzoek burgerschapsonderwijs door niet alleen feitelijke kennis over instituties te bevragen maar ook te vragen naar bepaalde belangrijke vaardigheden. Voorbeelden van deze vaardigheden zijn discussiëren en omgaan met andere mensen die een andere cultuur hebben.

Burgerschapsonderwijs wordt in Nederland steeds beter gedefinieerd en als een belangrijk onderdeel gezien in het onderwijs. Het is de moeite waard om meer onderzoek te doen naar de effecten van burgerschapsonderwijs op het vertrouwen in maatschappelijke instituties. De bovenstaande suggesties kunnen bijdragen aan vervolgonderzoeken.

Literatuur

- Bovens, M., & Wille, A. (2014). *Diplomademocratie*. Prometheus.
- Bourdieu, P. (1986). 'The form of capital in Richardsn, J.G. *Handbook of Theory and research for the Sociology of Education*, Greenwood.
- Böcker, A. G. M., & de Groot-van Leeuwen, L. E. (2006). *Meer van minder in de rechterlijke macht. Etnische diversiteit onder rechters in zes landen*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2022, 16 februari). *Hoeveel mensen met een migratieachtergrond wonen in Nederland?*, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/dossier-asiel-migratie-en-integratie/hoeveel-mensen-met-een-migratieachtergrond-wonen-in-nederland>
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2022, 23 februari). *Migratieachtergrond.*, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/methoden/begrippen/migratieachtergrond>
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2022a, februari 16). *Hoeveel inwoners zijn in het buitenland geboren?*, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/dossier-asiel-migratie-en-integratie/hoeveel-inwoners-zijn-in-het-buitenland-geboren>
- Curriculum.nu. (2021). *Samenvatting Burgerschap Curriculum*. Curriculum.nu, van <https://www.curriculum.nu/voorstellen/burgerschap/samenvattingburgerschap/#:%7E:text=Bij%20burgerschapsonderwijs%20staan%20drie%20basiswaarden,democratische%20rechtsstaat%20uit%20zijn%20voortgekomen>.
- Curry, O., & Dunbar, R. I. M. (2013). Do Birds of a Feather Flock Together? *Human Nature*, 24(3), 336–347. <https://doi.org/10.1007/s12110-013-9174-z>
- Dekker, P., van der Meer, T (2011). Geen vertrouwen meer?. *Respect man! Tolerantie, solidariteit en andere moderne waarden*, 197-210.
- De Jager, N. (2021, 1 november). Vertrouwen in overheid enorm gezakt: 'Coronacrisis, toeslagenaffaire, de formatie: het telt op'. *Volkskrant*. <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/vertrouwen-in-overheid-enorm-gezakt-coronacrisis-toeslagenaffaire-de-formatie-het-telt-op~b92bc731/>
- De Jong, S. (2022, 4 februari). Vertrouwen van het volk win je niet zomaar terug. *NRC*. <https://www.nrc.nl/nieuws/2022/02/04/vertrouwen-van-het-volk-win-je-niet-zomaar-terug-a4084445>
- Easton, D. (1975). A Re-assessment of the Concept of Political Support. *British Journal of Political Science*, 5(4), 435–457. <https://doi.org/10.1017/s0007123400008309>
- Eidhof, B. (2018). Het Wilhelmus voorbij: *Over het ontwikkelen van burgerschap in het onderwijs*. Van Gennep.
- Eidhof, B. B., ten Dam, G. T., Dijkstra, A. B., & van de Werfhorst, H. G. (2016). Consensus and contested citizenship education goals in Western Europe. *Education, Citizenship and Social Justice*, 11(2), 114-129.

- Galston, W. A. (2001). Political knowledge, political engagement, and civic education. *Annual review of political science*, 4(1), 217-234.
- Grimmelikhuijsen, S. (2012). Linking transparency, knowledge and citizen trust in government: An experiment. *International Review of Administrative Sciences*, 78(1), 50-73.
- Hakhverdian, A., & Schakel, W. (2017). *Nepparlement?* Amsterdam University Press.
- Herderscheê G. (2021, 23 maart). Aandeel vrouwen in de Kamer stijgt naar 39 procent. *Volkskrant*. <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/aandeel-vrouwen-in-de-kamer-stijgt-naar-39-procent~bc9f005d/>
- ICCS. (2016). iEA international Civic and Citizenship Education Study 2016: User Guide. International Association for the Evaluation of Educational Achievement, van <https://www.iea.nl/publications/user-guides/iccs-2016-user-guide-international-database>
- Ipsos. (2021). *Prinsjesdagonderzoek 2021*. https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/news/documents/202109/21063887_Ipsos_NOS_Prinsjesdagrapport2021_v2.0.pdf
- Knols, K. (2021, 13 november). Meer vrouwen zijn rechter dan mannen, wat betekent dat voor de rechtspraak? *Volkskrant*. <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/meer-vrouwen-zijn-rechter-dan-mannen-wat-betekent-dat-voor-de-rechtspraak~b0633d31/>
- Kranendonk, M., Mulder, L., Thijs, P., Wanders, F., ten Dam, G., van der Meer, T., & van de Werfhorst, H. (2019). *De ontwikkeling van democratische kernwaarden*. Amsterdam: ADKS.
- Melita. M. (Host). (2021, 31, december) Gaat de politiek in 2022 het vertrouwen van de burger terugwinnen?. In *NRC Vandaag Podcast*, van <https://www.nrc.nl/nieuws/2021/12/31/gaat-de-politiek-in-2022-het-vertrouwen-van-de-burger-terugwinnen-a4074582>
- Ministerie van Algemene Zaken. (2021, 15 januari). *Verklaring van minister-president Mark Rutte over het aftreden van het kabinet*. Publicatie | Rijksoverheid.nl. Geraadpleegd op 15 maart 2022, van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2021/01/15/verklaring-van-minister-president-mark-rutte-over-het-aftreden-van-het-kabinet>
- Ministerie van Justitie en Veiligheid. (2021, 19 februari). *Avondklokrellen*. Openbaar Ministerie. Geraadpleegd op 16 maart 2022, van <https://www.om.nl/onderwerpen/avondklokrellen>
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2021, 22 juni). *Eerste Kamer stemt in met nieuwe wet voor burgerschapsonderwijs*. Nieuwsbericht | Rijksoverheid.nl. <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2021/06/22/eerste-kamer-stemt-in-met-nieuwe-wet-voor-burgerschapsonderwijs>
- Munniksmma, A., Dijkstra, A. B., van der Veen, I., Ledoux, G., van de Werfhorst, H. G., & ten Dam, G. T. M. (2017). *Burgerschap in het voortgezet onderwijs: Nederland in vergelijkend perspectief*. Amsterdam University Press.
- Murphy, K., Hinds, L., & Fleming, J. (2008). Encouraging public cooperation and support for police. *Policing and Society*, 18(2), 136–155. <https://doi.org/10.1080/10439460802008660>

- Newton, K., & Norris, P. (2000). Confidence in public institutions. Disaffected democracies. *What's troubling the trilateral countries*, 52-73.
- Nieuwelink, H., Dekker, P., & Ten Dam, G. (2019). Compensating or reproducing? Students from different educational tracks and the role of school in experiencing democratic citizenship. *Cambridge Journal of Education*, 49(3), 275-292.
- NOS. (2021, 30 november). *Politici in 2020 vaker bedreigd, verdachten ook vaker voor de rechter*. Geraadpleegd op 16 maart 2022, van <https://nos.nl/artikel/2407634-politici-in-2020-vaker-bedreigd-verdachten-ook-vaker-voor-de-rechter>
- Onderwijsraad (2012). *Verder met burgerschap in het onderwijs*. Den Haag: Onderwijsraad.
- Schmeets, H. J. E. (2020, 31 juli). *Vertrouwen, maatschappelijk onbehagen en pessimisme*. Centraal Bureau voor de Statistiek. <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2020/vertrouwen-maatschappelijk-onbehagen-en-pessimisme?onepage=true>
- Schmeets, H. J. E., & Exel, J. (2021, 20 januari). *Vertrouwen van migranten in medemens en instituties*. Centraal Bureau voor de Statistiek. <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2021/vertrouwen-van-migranten-in-medemens-en-instituties>
- Schulz, W., Carstens, R., Losito, B., & Fraillon, J. (Eds.) (2018c). *ICCS 2016 technical report*. Amsterdam, the Netherlands: International Association for the Evaluation of Educational Achievement. https://www.iea.nl/sites/default/files/2019-07/ICCS%202016_Technical%20Report_FINAL.pdf
- Shea, D. W., & Richardson, J. G. (1987). Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education. *Contemporary Sociology*, 16(4), 571. <https://doi.org/10.2307/2069964>
- Trouw. (2020, 22 juni). *Minder nieuwe medewerkers met een migratieachtergrond bij de politie*. Trouw. <https://www.trouw.nl/binnenland/minder-nieuwe-medewerkers-met-een-migratieachtergrond-bij-de-politie~bcfbe124/>
- Winterman, P. (2016, 18 juni). Aantal vrouwen in leiding politie neemt toe. *Algemeen Dagblad*. <https://www.ad.nl/den-haag/aantal-vrouwen-in-leiding-politie-neemt-toe~ade51cb8/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F>
- Van Reybrouck, D., & N. (2011). *Pleidooi voor populisme* (1ste editie). De Bezige Bij.
- Yang, K. (2006). Trust and Citizen Involvement Decisions. *Administration & Society*, 38(5), 573–595. <https://doi.org/10.1177/0095399706292095>
- Yu, F., Peng, K., & Hu, X. (2020). Knowledge is money: Do people think cultural capital can be transformed into economic value? *PsyCh Journal*, 10(1), 87–95. <https://doi.org/10.1002/pchj.387>

Bijlage 1: Overzicht variabelen

Deze bijlage bevat een overzicht van alle variabelen van de ICCS-data die zijn gebruikt voor dit onderzoek. De output en syntax van SPSS staan ook vermeld. De descriptieve variabele van voor bewerking van de dataset worden beschreven (n=2812). Daarnaast worden de descriptieve statistieken van na bewerkingen van de dataset beschreven (n=234). De dataset is handmatig aangepast om de assumpties van onafhankelijke waarneming te waarborgen. Uit elke klas is één jongen en één meisje geselecteerd, onder de voorwaarden dat de leerling op alle vragen die voor dit onderzoek van belang zijn antwoord heeft gegeven. De syntax (syntax 1) van deze voorwaarden staat hieronder weergegeven:

Syntax 1: filteren respondenten die niet op alle vragen geantwoord hebben.

```
COMPUTE filter_$=(NMISS(S_INTRUST,S_CIVLRN,S_GENDER,S_IMMIG,S_ISCED,S_HISCED) < 1).  
VARIABLE LABELS filter_$ 'NMISS(S_INTRUST,S_CIVLRN,S_GENDER,S_IMMIG,S_ISCED,S_HISCED) < 1 (FILTER)'.  
VALUE LABELS filter_$ 0 'Not Selected' 1 'Selected'.  
FORMATS filter_$ (f1.0).  
FILTER BY filter_$.  
EXECUTE.
```

1.1. Afhankelijke variabele: vertrouwen in maatschappelijke instituties

De afhankelijke variabele in dit onderzoek is het vertrouwen in maatschappelijke instituties. Dit wordt gemeten aan de hand van de variabele in de ICCS dataset: vertrouwen in maatschappelijke instituties (*Student's trust in civic institutions*). Een hogere waarde op deze schaal staat voor een hogere mate van vertrouwen in maatschappelijke instituties. De variabele bestaat uit de somscores van de variabelen: vertrouwen in de regering van Nederland, vertrouwen in de gemeente of stadsdeel, vertrouwen in de rechtbank, vertrouwen in de politie, vertrouwen in politieke partijen, vertrouwen in de Eerste en Tweede Kamer.

Om te onderzoeken of deze zes schaalvariabelen ook genoeg samenhangen om één schaal te vormen is de Cronbach's Alpha berekend. Deze heeft een waarde van 0,812. Dit is een hoge waarde met een schaal van zes items. Er is dus genoeg samenhang tussen de zes verschillende vragen om één schaal te vormen. Tabel B1.1 toont de output van de Cronbach's Alpha.

Tabel 1 in paragraaf 4.1 geeft de univariate statistieken van deze variabele weer voor de bewerkingen van de dataset (n=2812). Tabel B1.2 toont de output van tabel 1. De missende waarde van de variabele is 36 van de 2812 respondenten. Het gemiddelde is 52,77 met een standaarddeviatie van 9,1. Het maximum is 75,73 en het minimum 21,78. De schaal van de variabele heeft een waarde van 20 tot 80.

Tabel 2 in paragraaf 4.1 geeft de univariate statistieken na de bewerkingen van de dataset (n=234). Tabel B1.3 toont de output van tabel 2. Het gemiddelde is 52,64 met een

standaarddeviatie van 9,67. Het maximum is 75,73 en het minimum 21,78. De univariate statistieken van na de bewerkingen van de dataset (n=234) verschillen weinig in vergelijking met de univariate statistieken van voor de bewerkingen van de dataset (n=2812). Dit vormt dus geen belemmering voor verdere analyse.

Figuur B.1 geeft de normaal verdeling van de variabele 'vertrouwen in maatschappelijke instituties' weer (n=234). De variabele is de afhankelijke variabele in het model. Het is van belang dat de variabele normaal verdeeld is. In Figuur B.1. is te zien dat de variabele niet normaal is verdeeld. Hier moet dus rekening mee worden gehouden in de analyse.

Tabel B1.1 Cronbach's Alpha 'vertrouwen in maatschappelijke instituties'.

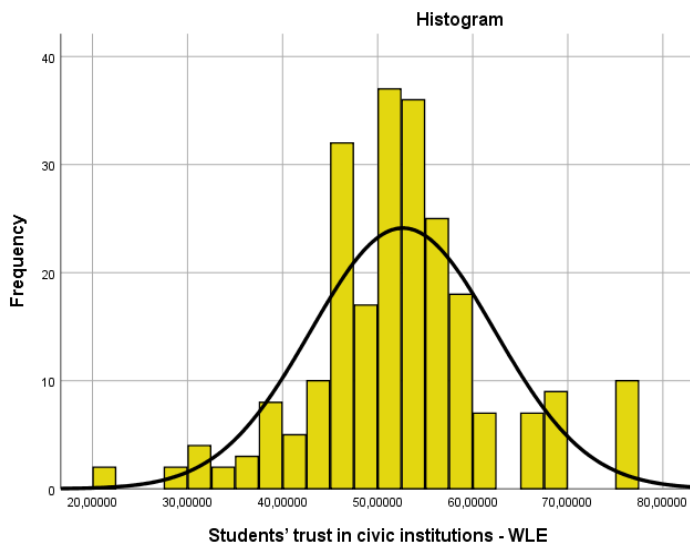
Reliability Statistics	
Cronbach's Alpha	N of Items
,812	7

Tabel B1.2 Beschrijvende statistieken 'vertrouwen in maatschappelijke instituties' (n=2812).

Statistics		
Students' trust in civic institutions - WLE		
N	Valid	2776
	Missing	36
Mean		52,7656736
Median		51,8800000
Std. Deviation		9,10287079
Minimum		21,78000
Maximum		75,73000

Tabel B1.3: Beschrijvende statistieken 'vertrouwen in maatschappelijke instituties' (n=234).

Statistics		
Students' trust in civic institutions - WLE		
N	Valid	234
	Missing	0
Mean		52,6411538
Median		51,8800000
Std. Deviation		9,67207679
Minimum		21,78000
Maximum		75,73000

Figuur B1.1: Histogram 'vertrouwen in maatschappelijke instituties' (n=234)

Syntax 2: Beschrijvende statistieken 'vertrouwen in maatschappelijke instituties'.

```

DATASET ACTIVATE DataSet1.
FREQUENCIES VARIABLES=S_INTRUST
/STATISTICS=STDDEV MINIMUM MAXIMUM MEAN MEDIAN
/HISTOGRAM NORMAL
/ORDER=ANALYSIS.

```

Syntax 3: Cronbach's Alpha 'vertrouwen in maatschappelijke instituties'

```

RELIABILITY
/VARIABLES=IS3G18A IS3G18B IS3G18C IS3G18D IS3G18E IS3G18F IS3G18G
/SCALE('ALL VARIABLES') ALL
/MODEL=ALPHA.

```

1.2. Afhankelijke variabele Burgerschapsonderwijs

De onafhankelijke variabele in dit onderzoek is burgerschapsonderwijs. Dit wordt gemeten aan de hand van de variabele in de ICCS dataset: burgerschapsonderwijs (*Students reports on civic learning at school*). Een hogere waarde op de variabele betekent dat een leerling meer leert over burgerschap op school. De variabele bestaat uit de volgende zeven schaalvariabelen waarin leerlingen aangeven hoeveel ze leren over de volgende onderwerpen: hoe burgers bij lokale of nationale verkiezingen kunnen stemmen, hoe wetten worden ingevoerd en gewijzigd in Nederland, hoe je het milieu kunt beschermen, hoe je bij kunt dragen aan het oplossen van problemen in de lokale gemeenschap, hoe burgerrechten in Nederland beschermd worden, politieke kwesties en gebeurtenissen in andere landen, hoe de economie werkt.

Om te onderzoeken of deze zes schaalvariabelen ook genoeg samenhangen om één schaal te vormen is de Cronbach's Alpha berekend. Deze heeft een waarde van 0,858. Dit is een hoge waarde met zeven items. Er is dus genoeg samenhang tussen de zes verschillende vragen om één schaal te vormen. Tabel B1.4 toont de output van de Cronbach's Alpha.

Tabel 1 in paragraaf 4.1 geeft de univariate statistieken van deze variabele weer voor de bewerkingen van de dataset (n=2812). Tabel B1.5 toont de output van tabel 1. De missende waarde van de variabele is 17 van de 2812 respondenten. Het gemiddelde is 44,25 met een

standaarddeviatie van 10,11. Het maximum is 79,01 en het minimum 14,34. De schaal van de variabele heeft een waarde van 20 tot 80. Opvallend is dat er een minimum is met de waarde 14,34. Er zijn dus respondenten die onder de schaalvariabele score. Respondenten die onder de schaalvariabele score hebben op alle items de laagste score.

Tabel 2 in paragraaf 4.1 geeft de univariate statistieken na de bewerkingen van de dataset (n=234). Tabel B1.6 toont de output van tabel 2. Het gemiddelde is 44,52 met een standaarddeviatie van 10,25. Het maximum is 79,01 en het minimum 14,34. De univariate statistieken van na de bewerkingen van de dataset (n=234) verschillen weinig in vergelijking met de univariate statistieken van voor de bewerkingen van de dataset (n=2812). Dit vormt dus geen belemmering voor verdere analyse. Voor verdere analyse is het van belang dat er gekeken wordt naar de respondenten die onder de 20 score. Dit kunnen namelijk eventuele outliers zijn.

Figuur B1.2 1 toont de verdeling van de variabele 'burgerschapsonderwijs' (n=234).

Tabel B1.4: Cronbach's Alhpa 'burgerschapsonderwijs'

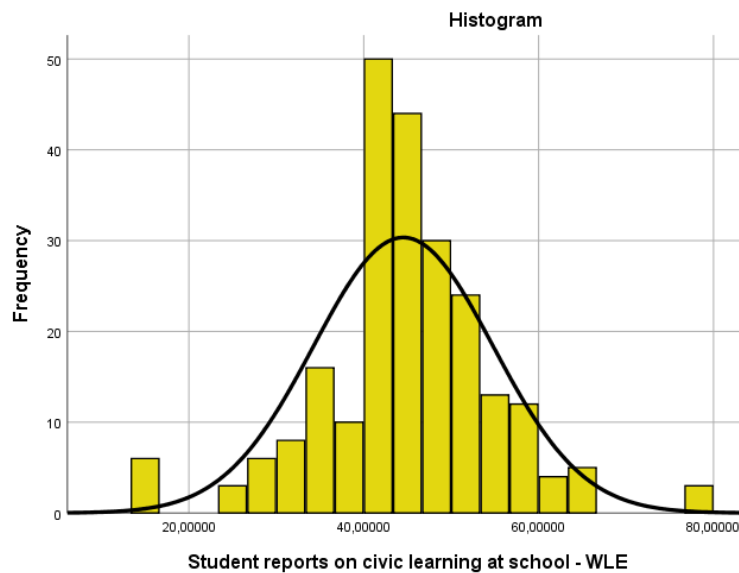
Reliability Statistics	
Cronbach's Alpha	N of Items
,858	6

Tabel B1.5: Beschrijvende statistieken 'burgerschapsonderwijs'.

Statistics		
Burgerschapsonderwijs		
N	Valid	2795
	Missing	17
Mean		44,2453166
Median		45,4100000
Std. Deviation		10,11391088
Minimum		14,34000
Maximum		79,01000

Tabel B1.6.: Beschrijvende statistieken 'burgerschapsonderwijs' (n=234)

Statistics		
Burgerschapsonderwijs		
N	Valid	234
	Missing	0
Mean		44,5199145
Median		43,6800000
Std. Deviation		10,25315850
Minimum		14,34000
Maximum		79,01000

Figuur B1.2: Histogram 'Burgerschapsonderwijs' (n=234)

Syntax 4: Beschrijvende statistieken 'burgerschapsonderwijs':
 FREQUENCIES VARIABLES=S_CIVLRN
 /STATISTICS=STDDEV MINIMUM MAXIMUM MEAN MEDIAN
 /HISTOGRAM NORMAL
 /ORDER=ANALYSIS.

Syntax 5: Cronbach's alpha 'burgerschapsonderwijs'
 RELIABILITY
 /VARIABLES=IS3G26A IS3G26B IS3G26C IS3G26D IS3G26E IS3G26F
 /SCALE('ALL VARIABLES') ALL
 /MODEL=ALPHA.

1.3. Moderator: opleidingsniveau ouders

Opleidingsniveau van de ouders is één van de moderatorvariabele in dit onderzoek. Dit wordt gemeten aan de hand van de variabele in de ICCS dataset: ouders hun hoogste opleidingsniveau (*highest parental education*). De oorspronkelijke variabele is een categorische variabele met de antwoord opties: lager dan middelbare school (score 0), middelbare school (score 1), mbo (score 2) en wo of hbo (score 4). De vragenlijsten zijn per land aangepast vanwege de verschillende opleidingsniveaus in een land. Eén van de antwoordopties bestaat niet in Nederland, daarom heeft de variabele een score van 0,1,2 en 4. De variabele is gehercodeerd in een dummy variabele. De codering 0 staat voor een laag opleidingsniveau (middelbare school of lager en mbo). De codering 1 staat voor een hoog opleidingsniveau (universiteit of hbo).

Tabel B1.7 geeft de verdeling van de variabele van 'opleidingsniveau van de ouders' weer. De variabele heeft veel missende waarden. Van de 2812 respondenten zijn er 153 missings. Tabel 1 in paragraaf 4.1 toont descriptieve statistieken zonder missende waarde. Tabel B1.8 toont de output van de verdeling van de variabele 'opleidingsniveau van de ouders'. Van de respondenten zijn 1,3% leerlingen van wie de ouders de middelbare school niet hebben afgemaakt, 3,1% leerlingen van wie de ouders een middelbare school diploma hebben, 50,7% leerlingen van wie de ouders een mbo diploma hebben en 44,9% van wie de ouders een hbo of een wo diploma hebben. De verdeling van de variabele is ongeveer gelijk gebleven na bewerking van de data.

Tabel 2 in paragraaf 4.2 toont de verdeling van de variabele 'opleidingsniveau van de ouders' na de bewerkingen van de dataset (n= 234). Tabel B1.9 geeft de output van de verdeling weer. Van de respondenten zijn 1,3% leerlingen van wie de ouders de middelbare school niet hebben afgemaakt, 3,0% leerlingen van wie de ouders een middelbare school diploma hebben, 56% leerlingen van wie de ouders een mbo diploma hebben en 39,7% van wie de ouders een hbo of een wo diploma hebben. De verdeling van de variabele is ongeveer gelijk gebleven na bewerking van de data.

In tabellen B1.7, B1.8 en B1.9 is te zien dat de antwoordcategorieën niet gelijk zijn verdeeld. Voor een betere spreiding van de variabele en een betere interpretatie van het moderatie effect is de variabele gehercodeerd in een dummy variabele. De codering 0 betekent een laag opleidingsniveau (middelbare school niet afgemaakt, middelbare school & mbo). De codering 1 betekent een hoog opleidingsniveau (hbo of wo). De descriptieve statistieken van de uiteindelijke variabele zijn te zien in tabel 2 in paragraaf 4.1. In tabel. Tabel B1.10 toont de output van de verdeling. Van de respondenten heeft 60,3% van de ouders een laag opleidingsniveau en 39,7% een hoog opleidingsniveau.

Tabel B1.7: Verdeling variabele 'opleidingsniveau ouders'.

		Opleidingsniveau ouders			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	0 Middelbare school niet afgemaakt	35	1,2	1,3	1,3
	1 Middelbare school	83	3,0	3,1	4,4
	2 MBO	1347	47,9	50,7	55,1
	4 HBO of WO	1194	42,5	44,9	100,0
	Total	2659	94,6	100,0	
Missing	8 Not administered	13	,5		
	9 Omitted	140	5,0		
	Total	153	5,4		
Total	2812	100,0			

Tabel B1.8: Verdeling variabele 'opleidingsniveau ouders' zonder missende waarden.

		Opleidingsniveau ouders			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	0 Middelbare school niet afgemaakt	35	1,3	1,3	1,3
	1 Middelbare school	83	3,1	3,1	4,4
	2 MBO	1347	50,7	50,7	55,1
	4 HBO of WO	1194	44,9	44,9	100,0
	Total	2659	100,0	100,0	

Tabel B1.9: Verdeling 'opleidingsniveau ouders' (n= 234)

		Opleidingsniveau ouders			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	0 Middelbare school niet afgemaakt	3	1,3	1,3	1,3
	1 Middelbare school	7	3,0	3,0	4,3
	2 MBO	131	56,0	56,0	60,3
	4 HBO of WO	93	39,7	39,7	100,0
	Total	234	100,0	100,0	

Tabel B1.10: Verdeling variabele gehercodeerde 'opleidingsniveau ouders' (n=234)

Opleidingsniveau ouders					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	,00	141	60,3	60,3	60,3
	1,00	93	39,7	39,7	100,0
Total		234	100,0	100,0	

Syntax 6: Descriptieve statistieken 'opleidingsniveau ouders'.

```
FREQUENCIES VARIABLES=S_HISCED
/STATISTICS=STDDEV MINIMUM MAXIMUM MEAN MEDIAN
/HISTOGRAM NORMAL
/ORDER=ANALYSIS.
```

Syntax 7: Missende waarden selecteren.

```
USE ALL.
COMPUTE filter_$=(S_HISCED<5).
VARIABLE LABELS filter_$ 'S_HISCED<5 (FILTER)'.
VALUE LABELS filter_$ 0 'Not Selected' 1 'Selected'.
FORMATS filter_$ (f1.0).
FILTER BY filter_$.
EXECUTE.
```

Syntax 8: Herocodering 'opleidingsniveau ouders'

```
RECODE S_HISCED (4=1) (0 thru 3=0) INTO S_HISCED_REC.
EXECUTE.
```

Syntax 9: descriptieve statistieken variabele opleidingsniveau ouders (n= 234).

```
FREQUENCIES VARIABLES=S_HISCED_REC
/STATISTICS=STDDEV MINIMUM MAXIMUM MEAN MEDIAN
/HISTOGRAM NORMAL
/ORDER=ANALYSIS.
```

1.4.Moderator: opleidingsniveau

Opleidingsniveau is één van de moderatorvariabelen in dit onderzoek. Dit wordt gemeten aan de hand van de variabele in de ICCS dataset: verwachte opleidingsniveau van de leerling (*Student's expected educational attainment*). De variabele bestaat uit de antwoord opties: verwacht middelbare school niet af te maken (score 0), verwacht MBO af te maken (score 1) en verwacht universiteit of hbo af te maken (score 3). De vragenlijsten zijn per land aangepast vanwege de verschillende opleidingsniveaus in een land. Eén van de antwoordopties bestaat niet in Nederland, daarom heeft de variabele een score van 0,1 en 3. De variabele is gehercodeerd in een dummy variabele. De score 0 staat voor een laag opleidingsniveau. Dit betekent dat de leerling verwacht de middelbare school niet af te maken of een mbo diploma te behalen. De codering 1 staat voor een hoog opleidingsniveaus. Dit betekent dat de leerling verwacht de universiteit of het hbo af te maken.

Tabel B1.11 geeft de verdeling van de variabele van 'opleidingsniveau' weer. Van de 2812 respondenten zijn er 153 missings. Tabel 1 in paragraaf 4.1 toont descriptieve statistieken zonder missende waarde. Tabel B1.12 toont de output van de verdeling van de variabele 'opleidingsniveau'. Van de respondenten verwacht 12,4% een middelbare school diploma te

behalen of lager, 52,8% verwacht een mbo diploma te behalen, 34,7% verwacht een wo of hbo diploma te behalen.

Tabel 2 in paragraaf 4.2 toont de verdeling van de variabele 'opleidingsniveau' na de bewerkingen van de dataset (n= 234). Tabel B1.13 geeft de output van de verdeling weer. Van de respondenten geeft 15% van de leerlingen aan te verwachte de middelbare school niet af te maken. 50,4% verwacht een MBO diploma te behalen en 34,6% verwacht een HBO of WO diploma te behalen. De verdeling van de variabele is ongeveer gelijk gebleven na bewerking van de data.

In tabellen (B1.11 t/m B1.13) is te zien dat de antwoordcategorieën niet gelijk zijn verdeeld. Voor een betere spreiding van de variabele en een betere interpretatie van het moderatie effect is de variabele gehercodeerd in een dummy variabele. De codering 0 betekent een laag opleidingsniveau (middelbare school of lager & mbo). De codering 1 betekent een hoog opleidingsniveau (universiteit & hbo). De descriptieve statistieken van de uiteindelijke variabele zijn te zien in tabel 2 in paragraaf 4.1. In tabel. Tabel B1.14 toont de output van de verdeling. Van de leerlingen verwacht 65,4% een laag opleidingsniveau te behalen en 34,6% verwacht een hoog opleidingsniveau te behalen.

Tabel B1.11: Verdeling 'opleidingsniveau'

		Opleidingsniveau			Cumulative
		Frequency	Percent	Valid Percent	Percent
Valid	0 Middelbare school of lager	346	12,3	12,4	12,4
	1 MBO	1472	52,3	52,8	65,3
	3 HBO of WO	968	34,4	34,7	100,0
	Total	2786	99,1	100,0	
Missing	8 Not administered	13	,5		
	9 Omitted	13	,5		
	Total	26	,9		
Total		2812	100,0		

Tabel B1.11: Verdeling 'opleidingsniveau' zonder missings

		Opleidingsniveau			Cumulative
		Frequency	Percent	Valid Percent	Percent
Valid	0 Middelbare school of lager	346	12,4	12,4	12,4
	1 MBO	1472	52,8	52,8	65,3
	3 HBO of WO	968	34,7	34,7	100,0
	Total	2786	100,0	100,0	

Tabel B1.13: Verdeling 'opleidingsniveau' (n=234)

		Opleidingsniveau			Cumulative
		Frequency	Percent	Valid Percent	Percent
Valid	0 Middelbare school of lager	35	15,0	15,0	15,0
	1 MBO	118	50,4	50,4	65,4
	3 HBO of WO	81	34,6	34,6	100,0
	Total	234	100,0	100,0	

Tabel B1.14: Verdeling uiteindelijke variabele 'opleidingsniveau' (n=234)

		Opleidingsniveau			Cumulative
		Frequency	Percent	Valid Percent	Percent
Valid	,00	153	65,4	65,4	65,4
	1,00	81	34,6	34,6	100,0
	Total	234	100,0	100,0	

Syntax 10: descriptieve statistieken 'opleidingsniveau'.

```
FREQUENCIES VARIABLES=S_ISCED
/STATISTICS=STDDEV MINIMUM MAXIMUM MEAN MEDIAN
/HISTOGRAM NORMAL
/ORDER=ANALYSIS
```

Syntax 11: Missings selecteren

```
USE ALL.
COMPUTE filter_$(S_ISCED<4).
VARIABLE LABELS filter_$(S_ISCED<4 (FILTER)'.
VALUE LABELS filter_$(0 'Not Selected' 1 'Selected'.
FORMATS filter_$(f1.0).
FILTER BY filter_$(.
```


EXECUTE.

Syntax 12: hercodering variabele 'opleidingsniveau'
RECODE S_ISCED (3=1) (0 thru 2=0) INTO S_ISCED_RECC.
EXECUTE.

Syntax 13: descriptieve statistieken uiteindelijke variabele 'opleidingsniveau'
FREQUENCIES VARIABLES=S_ISCED_RECC
/STATISTICS=STDDEV MINIMUM MAXIMUM MEAN MEDIAN
/ORDER=ANALYSIS.

1.5. Controle variabele Geslacht

Één van de controlevariabelen in het onderzoek is geslacht. Voor deze variabele wordt er gebruik gemaakt van de variabele: Geslacht (*Gender*). De codering 1 betekent meisje, 0 betekent jongen.

Tabel 1 in paragraaf 4.2 geeft de verdeling van de variabele geslacht weer. Tabel B1.15 toont de output van deze verdeling. De variabele is gelijk verdeeld. Van de respondenten is 49,4% jongen en 50,6% een meisje. Er zijn geen missende waarden.

Tabel 2 in paragraaf 4.2 geeft de descriptieve statistieken van de variabele geslacht weer na de bewerkingen van de dataset. Uit elke klas is één jongen en één meisje geselecteerd. Er was één klas met alleen maar meisjes, daarom zijn er iets meer meisjes dan jongens geselecteerd.

Tabel B1.15: Verdeling 'geslacht' (n=2812)

		Geslacht			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	0	1389	49,4	49,4	49,4
	Jongen				
	1	1423	50,6	50,6	100,0
	Meisje				
	Totaal	2812	100,0	100,0	

Tabel B1.16: Verdeling 'geslacht' (n=234)

		Geslacht			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	0	116	49,6	49,6	49,6
	Jongen				
	1	118	50,4	50,4	100,0
	Meisje				
	Totaal	234	100,0	100,0	

```
Syntax 14: beschrijvende statistieken 'geslacht'  
FREQUENCIES VARIABLES=S_GENDER  
/STATISTICS=STDDEV MINIMUM MAXIMUM MEAN MEDIAN  
/HISTOGRAM NORMAL  
/ORDER=ANALYSIS.
```

1.6. Controle variabele: migratieachtergrond

Eén van de controlevariabelen in het onderzoek is migratieachtergrond (*immigration status*). De oorspronkelijke variabele is een categorische variabele met de antwoordopties: tenminste één ouder is in Nederland geboren (score 1), zelf in Nederland geboren maar ouders in het buitenland (2) of zelf en de ouders zijn in het buitenland geboren (score 3). De variabele is gehercodeerd in een dummy variabele. De codering 0 staat voor geen migratieachtergrond. Dit betekent dat tenminste één ouder in Nederland is geboren. De codering 1 staat voor een migratieachtergrond. Dit betekent dat de leerling zelf in Nederland is geboren maar de ouders niet of de ouders en de leerling beide niet in Nederland zijn geboren.

Tabel B1.17 toont de verdeling van de variabele 'migratieachtergrond'. Dit is de verdeling voor de bewerkingen van de dataset (n=2812). De missende waarden van de variabele is 38 van 2812 respondenten.

Tabel 1 in paragraaf 4.1 toont de verdeling van de variabele zonder missende waarden. Van de respondenten heeft 91,7% tenminste één ouder die Nederland is geboren, 6,4% van de respondenten zijn zelf in Nederland geboren maar de ouders niet, 1,9% van de respondenten is in het buitenland geboren en de ouders ook. B1.18 geeft de output van deze verdeling weer.

Tabel B.19: toont de verdeling van de variabele 'migratieachtergrond' na de bewerkingen van de dataset (n=234). Van de 234 respondenten heeft 89,7% van de leerlingen tenminste één ouder die in Nederland is geboren, 8,5% van de respondenten is zelf in Nederland geboren maar de ouders in het buitenland en 1,7% van de respondenten is niet in Nederland geboren en de ouders ook niet. De verdeling van de variabele is ongeveer gelijk gebleven na bewerking van de data.

Tabel 2 in paragraaf 4.2 geeft de verdeling van de uiteindelijke variabele 'migratieachtergrond' weer. Tabel B1.20 toont de output van de uiteindelijke verdeling (n=234). Van de 234 respondenten heeft 89,7% geen migratieachtergrond en 10,3% wel een migratieachtergrond.

Tabel B1.17: Verdeling 'migratieachtergrond' (n=2812)

		Migratieachtergrond			Cumulative
		Frequency	Percent	Valid Percent	Percent
Valid	1 Tenminste 1 ouder geboren in Nederland	2543	90,4	91,7	91,7
	2 Leerling in Nederland geboren maar ouders niet	178	6,3	6,4	98,1
	3 Leerling en ouders niet in Nederland geboren	53	1,9	1,9	100,0
	Total	2774	98,6	100,0	
Missing	8 Not administered	13	,5		
	9 Omitted	25	,9		
	Total	38	1,4		
Total		2812	100,0		

Tabel B1.18: Verdeling 'migratieachtergrond' zonder missings (n=2812)

		Migratieachtergrond			Cumulative
		Frequency	Percent	Valid Percent	Percent
Valid	1 Tenminste 1 ouders geboren in Nederland	2543	91,7	91,7	91,7
	2 Leerling in Nederland geboren maar ouders niet	178	6,4	6,4	98,1
	3 Leerling en ouders niet in Nederland geboren	53	1,9	1,9	100,0
	Total	2774	100,0	100,0	

Tabel B1.19: Verdeling 'migratieachtergrond' (n=234)

Migratieachtergrond					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1 Tenminste 1 ouder geboren in Nederland	210	89,7	89,7	89,7
	2 Leerling in Nederland geboren maar ouders niet	20	8,5	8,5	98,3
	3 Leerling en ouder niet in Nederland geboren	4	1,7	1,7	100,0
	Total	234	100,0	100,0	

Tabel B1.20: Verdeling uiteindelijke variabele 'migratieachtergrond' (n=234)

Migratieachtergrond					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	,00	210	89,7	89,7	89,7
	1,00	24	10,3	10,3	100,0
	Total	234	100,0	100,0	

Syntax 15: Verdeling 'migratieachtergrond':

```
FREQUENCIES VARIABLES=S_IMMIG
/STATISTICS=STDDEV MINIMUM MAXIMUM MEAN MEDIAN
/HISTOGRAM NORMAL
/ORDER=ANALYSIS.
```

Syntax 16: Missings selecteren

```
USE ALL.
COMPUTE filter_$=(S_IMMIG < 4).
VARIABLE LABELS filter_$ 'S_IMMIG < 4 (FILTER)'.
VALUE LABELS filter_$ 0 'Not Selected' 1 'Selected'.
FORMATS filter_$ (f1.0).
FILTER BY filter_$.
EXECUTE.
```

Syntax 17: Herocodering variabele migratieachtergrond.

```
RECODE S_IMMIG (1=0) (2 thru 3=1) INTO S_IMMG_REC.
EXECUTE.
```

Syntax 18: Descriptieve statistieken uiteindelijke variabele.

```
FREQUENCIES VARIABLES=S_IMMG_REC
/STATISTICS=STDDEV MINIMUM MAXIMUM MEAN MEDIAN
/HISTOGRAM NORMAL
/ORDER=ANALYSIS.
```

Bijlage 2 Toelichting analyse

2.1 Bivariaten statistieken

2.1.1. Bivariaten statistieken op basis van Pearson Correlaties

Tabel B2.1, toont alle correlaties van alle variabelen in het model. Deze zijn berekend aan de hand van de Pearson correlaties. Hoofdstuk 4.2 toont een overzicht en interpretatie van alle correlaties

Tabel B2.1 Pearson correlatie

Correlatie

		Vertrouwen in maatschappelijke instituten	Burgerschaps onderwijs	Opleidingsniveau ouders	Opleidings niveau	Geslacht	Migratie achtergrond
Vertrouwen Maatschappelijke instituten	Pearson Correlation	1	,067	,066	-,057	-,040	-,245**
	Sig. (2- tailed)		,309	,313	,386	,545	,000
	N	234	234	234	234	234	234
Burgerschaps onderwijs	Pearson Correlation	,067	1	-,018	,021	-,020	,142*
	Sig. (2- tailed)	,309		,784	,754	,757	,030
	N	234	234	234	234	234	234
Opleidingsniveau ouders	Pearson Correlation	,066	-,018	1	,290**	-,086	-,044
	Sig. (2- tailed)	,313	,784		,000	,192	,500
	N	234	234	234	234	234	234
Opleidingsniveau	Pearson Correlation	-,057	,021	,290**	1	-,051	,139*
	Sig. (2- tailed)	,386	,754	,000		,436	,034
	N	234	234	234	234	234	234
Geslacht	Pearson Correlation	-,040	-,020	-,086	-,051	1	,053
	Sig. (2- tailed)	,545	,757	,192	,436		,416
	N	234	234	234	234	234	234
Migratieachtergrond	Pearson Correlation	-,245**	,142*	-,044	,139*	,053	1
	Sig. (2- tailed)	,000	,030	,500	,034	,416	
	N	234	234	234	234	234	234

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Syntax 1: Pearson correlaties.

```

DATASET ACTIVATE DataSet1.
CORRELATIONS
/VARIABLES=S_INTRUST S_CIVLRN S_HISCED_REC S_ISCED_RECC S_GENDER S_IMMG_REC
/PRINT=TWOTAIL NOSIG
/MISSING=PAIRWISE.
    
```

2.1.2. Correlaties op basis van t-toets

De correlaties tussen een continue variabele en een dichotome variabele is berekend aan de hand van een t-toets. Op basis van deze toets kan er geconcludeerd worden of er een significant verschil de gemiddelden groepen. Hoofdstuk 4.2 toont een overzicht en interpretatie van alle correlaties.

Tabel B2.2 T-Toets Opleidingsniveau ouders

		Independent Samples Test										
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means							95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper		
Vertrouwen Maatschap. Instituties	Equal variances assumed	,716	,398	-1,011	232	,313	-1,30575841	1,29198257	-3,85127665	1,23975983		
	Equal variances not assumed			-1,036	212,676	,301	-1,30575841	1,26062147	-3,79067154	1,17915473		
Burgerschaps onderwijs	Equal variances assumed	,511	,476	,275	232	,784	,37709906	1,37239106	-2,32684336	3,08104148		
	Equal variances not assumed			,278	205,359	,781	,37709906	1,35512095	-2,29463443	3,04883255		

Syntax 2: t-toets opleiding ouders
T-TEST GROUPS=S_HISCED_REC(0 1)
/MISSING=ANALYSIS
/VARIABLES=S_INTRUST S_CIVLRN
/CRITERIA=CI(.95).

B 2.3 T-Toets Opleidingsniveau

		Independent Samples Test								
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
Vertrouwen Maatschap. Instituties	Equal variances assumed	,090	,765	,868	232	,386	1,15467683	1,32974634	-1,46524517	3,77459884
	Equal variances not assumed			,868	162,846	,387	1,15467683	1,33040167	-1,47238559	3,78173926
Burgerschaps onderwijs	Equal variances assumed	,451	,503	-,314	232	,754	-,44309368	1,41162436	-3,22433519	2,33814783
	Equal variances not assumed			-,300	144,172	,764	-,44309368	1,47541549	-3,35933366	2,47314629

Syntax 3: t-toets opleidingsniveau
T-TEST GROUPS=S_ISCED_RECC(0 1)
/MISSING=ANALYSIS
/VARIABLES=S_INTRUST S_CIVLRN
/CRITERIA=CI(.95).

B 2.4 T-toets Geslacht

		Independent Samples Test								
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
Vertrouwen Maatschap. Instituties	Equal variances assumed	2,675	,103	,607	232	,545	,76819550	1,26633166	-1,72678425	3,26317525
	Equal variances not assumed			,606	223,424	,545	,76819550	1,26827922	-1,73112441	3,26751541
Burgerschaps onderwijs	Equal variances assumed	3,380	,067	,310	232	,757	,41661017	1,34319648	-2,22981187	3,06303221
	Equal variances not assumed			,309	215,965	,757	,41661017	1,34615010	-2,23666420	3,06988453

Syntax 4: T-toets 'geslacht'
T-TEST GROUPS=S_GENDER(0 1)
/MISSING=ANALYSIS
/VARIABLES=S_INTRUST S_CIVLRN
/CRITERIA=CI(.95).

B 2.5 T-toets Migratieachtergrond

		Independent Samples Test								
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
Vertrouwen Maatschap. Instituties	Equal variances assumed	1,319	,252	3,853	232	,000	7,80221429	2,02476683	3,81293378	11,79149480
	Equal variances not assumed			3,334	26,779	,003	7,80221429	2,34031633	2,99842935	12,60599922
Burgerschaps onderwijs	Equal variances assumed	,079	,780	-2,189	232	,030	-4,79663095	2,19152364	-9,11446274	-,47879917
	Equal variances not assumed			-2,177	28,438	,038	-4,79663095	2,20349260	-9,30714796	-,28611394

Syntax 5: T-toets 'migratieachtergrond'

```
T-TEST GROUPS=S_IMMIG_REC(0 1)
/MISSING=ANALYSIS
/VARIABLES=S_INTRUST S_CIVLRN
/CRITERIA=CI(.95).
```


2.3 Model kwaliteit

De model kwaliteit is gemeten aan de hand van een R^2 en *F-change* voor elk model. De R^2 geeft weer hoeveel van de variantie in de variabele 'vertrouwen in maatschappelijke instituties' verklaard kan worden door de predictoren in het model. De *F-change* toont aan of het toevoegen van de predictoren tot significante verbeteringen heeft geleid voor het schatten van 'vertrouwen in maatschappelijke instituties'. Resultaten paragraf 4.3 toont een interpretatie van de gehele model kwaliteit. Tabel 2.6 toont de output van de *F-change*. Tabel B2.7 toont de output van de R^2 .

Tabel B2.6 F-Change

		ANOVA ^a				
Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	1152,155	2	576,077	7,194	,001 ^b
	Residual	18176,511	227	80,073		
	Total	19328,666	229			
2	Regression	1444,173	3	481,391	6,083	,001 ^c
	Residual	17884,494	226	79,135		
	Total	19328,666	229			
3	Regression	1475,656	4	368,914	4,649	,001 ^d
	Residual	17853,011	225	79,347		
	Total	19328,666	229			
4	Regression	1543,142	5	308,628	3,887	,002 ^e
	Residual	17785,524	224	79,400		
	Total	19328,666	229			
5	Regression	1544,882	6	257,480	3,229	,005 ^f
	Residual	17783,784	223	79,748		
	Total	19328,666	229			
6	Regression	1606,982	7	229,569	2,876	,007 ^g
	Residual	17721,684	222	79,827		
	Total	19328,666	229			

a. Dependent Variable: Students' trust in civic institutions - WLE

b. Predictors: (Constant), S_IMMIG_REC, Student gender

c. Predictors: (Constant), S_IMMIG_REC, Student gender, Student reports on civic learning at school - WLE

d. Predictors: (Constant), S_IMMIG_REC, Student gender, Student reports on civic learning at school - WLE, S_HISCED_REC

e. Predictors: (Constant), S_IMMIG_REC, Student gender, Student reports on civic learning at school - WLE, S_HISCED_REC, OPLxOnderwijsOuders

f. Predictors: (Constant), S_IMMIG_REC, Student gender, Student reports on civic learning at school - WLE, S_HISCED_REC, OPLxOnderwijsOuders, S_ISCED_RECC

g. Predictors: (Constant), S_IMMIG_REC, Student gender, Student reports on civic learning at school - WLE, S_HISCED_REC, OPLxOnderwijsOuders, S_ISCED_RECC, OPLxOnderwijs

Tabel B2.7: R²Adjusted

Model Summary									
Model R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics					
				R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change	
1	,244 ^a	,060	,051	8,94833714	,060	7,194	2	227	,001
2	,273 ^b	,075	,062	8,89578151	,015	3,690	1	226	,056
3	,276 ^c	,076	,060	8,90767726	,002	,397	1	225	,529
4	,283 ^d	,080	,059	8,91064874	,003	,850	1	224	,358
5	,283 ^e	,080	,055	8,93016862	,000	,022	1	223	,883
6	,288 ^f	,083	,054	8,93461842	,003	,778	1	222	,379

a. Predictors: (Constant), S_IMMIG_REC, Student gender

b. Predictors: (Constant), S_IMMIG_REC, Student gender, Student reports on civic learning at school - WLE

c. Predictors: (Constant), S_IMMIG_REC, Student gender, Student reports on civic learning at school - WLE, S_HISCED_REC

d. Predictors: (Constant), S_IMMIG_REC, Student gender, Student reports on civic learning at school - WLE, S_HISCED_REC, OPLxOnderwijsOuders

e. Predictors: (Constant), S_IMMIG_REC, Student gender, Student reports on civic learning at school - WLE, S_HISCED_REC, OPLxOnderwijsOuders, S_ISCED_RECC

f. Predictors: (Constant), S_IMMIG_REC, Student gender, Student reports on civic learning at school - WLE, S_HISCED_REC, OPLxOnderwijsOuders, S_ISCED_RECC, OPLxOnderwijs

Syntax 6:

```

DATASET ACTIVATE DataSet1.
REGRESSION
/MISSING LISTWISE
/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA COLLIN TOL CHANGE
/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)
/NOORIGIN
/DEPENDENT S_INTRUST
/METHOD=ENTER S_GENDER S_IMMIG_REC
/METHOD=ENTER S_CIVLRN
/METHOD=ENTER S_HISCED_REC
/METHOD=ENTER OPLxOnderwijsOuders
/METHOD=ENTER S_ISCED_RECC
/METHOD=ENTER OPLxOnderwijs.
    
```

2.4 Hypothesetoetsing

De hypothesen zijn getoetst aan de hand van een multiple lineaire regressie analyse. Een overzicht en duiding van de regressie analyse is beschreven in paragraaf 4.3. Tabel B2.13 toont de output van de lineaire regressie analyse.

Tabel B2.13: lineaire regressie

Coefficients ^a						
Model		Unstandardized B	Coefficients Std. Error	Standardized Coefficients Beta	t	Sig.
1	(Constant)	54,469	,860		63,318	,000
	Geslacht	-1,384	1,183	-,075	-1,170	,243
	Migratieachtergrond	-6,950	1,971	-,227	-3,526	,001
2	(Constant)	49,111	2,917		16,836	,000
	Geslacht	-1,326	1,176	-,072	-1,127	,261
	Migratieachtergrond	-7,362	1,971	-,241	-3,735	,000
	Burgerschapsonderwijs	,121	,063	,124	1,921	,056
3	(Constant)	48,793	2,964		16,461	,000
	Geslacht	-1,259	1,183	-,069	-1,065	,288
	Migratieachtergrond	-7,324	1,975	-,240	-3,709	,000
	Burgerschapsonderwijs	,120	,063	,123	1,910	,057
	Opleidingsniveau ouders	,759	1,205	,041	,630	,529
4	(Constant)	46,744	3,706		12,612	,000
	Geslacht	-1,325	1,185	-,072	-1,118	,265
	Migratieachtergrond	-7,322	1,975	-,240	-3,707	,000
	Burgerschapsonderwijs	,167	,081	,171	2,064	,040
	Opleidingsniveau ouders	,785	1,205	,042	,652	,515
	Opl. Ouders x burgerschapsonderwijs	-,118	,128	-,076	-,922	,358
5	(Constant)	46,764	3,717		12,581	,000
	Geslacht	-1,329	1,188	-,072	-1,118	,265
	Migratieachtergrond	-7,280	2,000	-,238	-3,640	,000
	Burgerschapsonderwijs	,168	,081	,172	2,063	,040
	Opleidingsniveau ouders	,842	1,267	,045	,664	,507
	Opl. Ouders x burgerschapsonderwijs	-,118	,128	-,077	-,922	,357
	Opleidingsniveau	-,195	1,318	-,010	-,148	,883
6	(Constant)	45,402	4,027		11,274	,000
	Geslacht	-1,268	1,191	-,069	-1,065	,288
	Migratieachtergrond	-7,390	2,005	-,242	-3,686	,000
	Burgerschapsonderwijs	,198	,088	,203	2,243	,026
	Opleidingsniveau ouders	,802	1,268	,043	,632	,528
	Opl. Ouders x burgerschapsonderwijs	-,089	,133	-,057	-,668	,505
	Opleidingsniveau	-,103	1,322	-,005	-,078	,938
	Opleidingsniveau x burgerschapsonderwijs	-,120	,137	-,073	-,882	,379

a. Dependent Variable: Students' trust in civic institutions - WLE

Syntax 11: Syntax regressie analyse.

REGRESSION

/MISSING LISTWISE

/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA

/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)

/NOORIGIN

/DEPENDENT S_INTRUST

/METHOD=ENTER S_GENDER S_IMMIG_REC

/METHOD=ENTER S_CIVLRN

/METHOD=ENTER S_HISCED_REC

/METHOD=ENTER OPLxOnderwijsOuders

/METHOD=ENTER S_ISCED_RECC

/METHOD=ENTER OPLxonderwijs.

Bijlage 3 Assumpties, Outliers en Multicollineariteit

3.1 Assumpties

3.1.1 Onafhankelijke waarnemingen

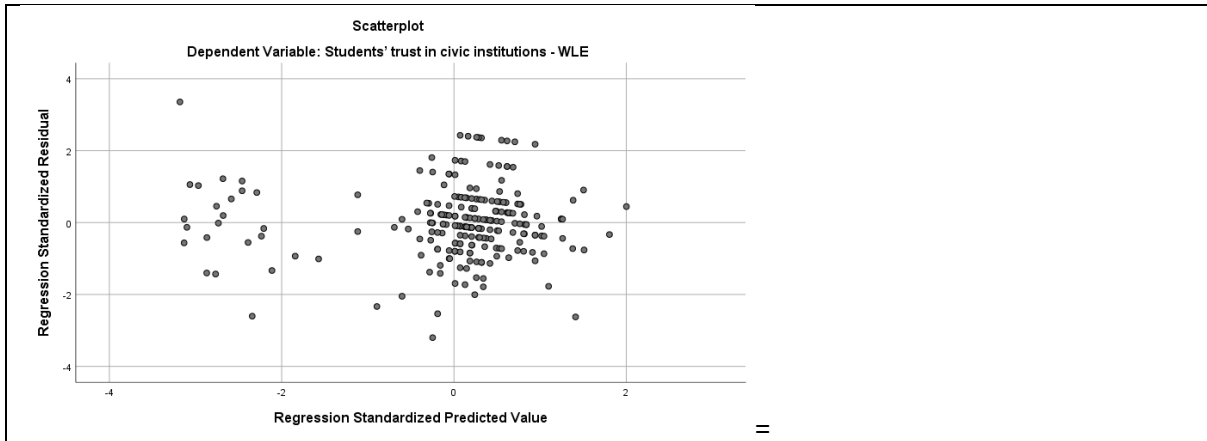
De assumptie van onafhankelijke waarneming houdt in dat er data is verzameld aan de hand van een willekeurige steekproef en er sprake is van een onafhankelijke observatie. De data die voor dit onderzoek is gebruikt is geneste data. De scholen zijn aselekt getrokken en van elke school is een klas geselecteerd voor het onderzoek. De leerlingen binnen de scholen kunnen wellicht met elkaar samenhangen. Om de assumptie van onafhankelijke waarneming te waarborgen is er daarom voor dit onderzoek voor gekozen om één jongen en één meisje random uit elke klas te selecteren. De voorwaarde wel dat ze op alle vragen die voor dit onderzoek van belang zijn hebben geantwoord. Daarnaast is er gecontroleerd voor geslacht. Er was één klas met alleen maar meisjes en hierbij is ook één meisje geselecteerd. Door uit elke klas één jongen en één meisje random te selecteren en de variabele geslacht op te nemen in het model wordt onafhankelijke waarneming gewaarborgd.

3.1.2 Assumptie lineariteit

De assumptie van lineariteit houdt in dat er sprake moet zijn van een lineair verband tussen de afhankelijke variabelen en de onafhankelijke variabele. Deze assumptie is gecontroleerd aan de hand van een plot waarin de gestandaardiseerde residuen zijn uitgezet tegen de gestandaardiseerde verwachte waarden. Dit is weergegeven in figuur B3.1. Om aan de assumptie van lineariteit te voldoen moet de gemiddelde set van waarden x-en ongeveer nul zijn in de spreidingsdiagram. Figuur B3.1 toont aan dat er enkele uitschieters zijn aan de linkerkant. De gemiddelde waarden van de residuen zijn wel ongeveer 0. Er is dus voldaan aan de assumptie van lineariteit, het verband tussen de onafhankelijke variabele en afhankelijke variabelen is dus lineair.

3.1.3 Homoscedasticiteit

De assumptie homoscedasticiteit houdt in dat de varianties van de variabele 'vertrouwen in maatschappelijke instituties' ongeveer gelijk moeten zijn. Figuur B3.1 toont aan dat er aan deze assumptie wordt voldaan. De spreiding rondom de nullijn van de y-as is ongeveer 0. De assumptie is dus niet geschonden.

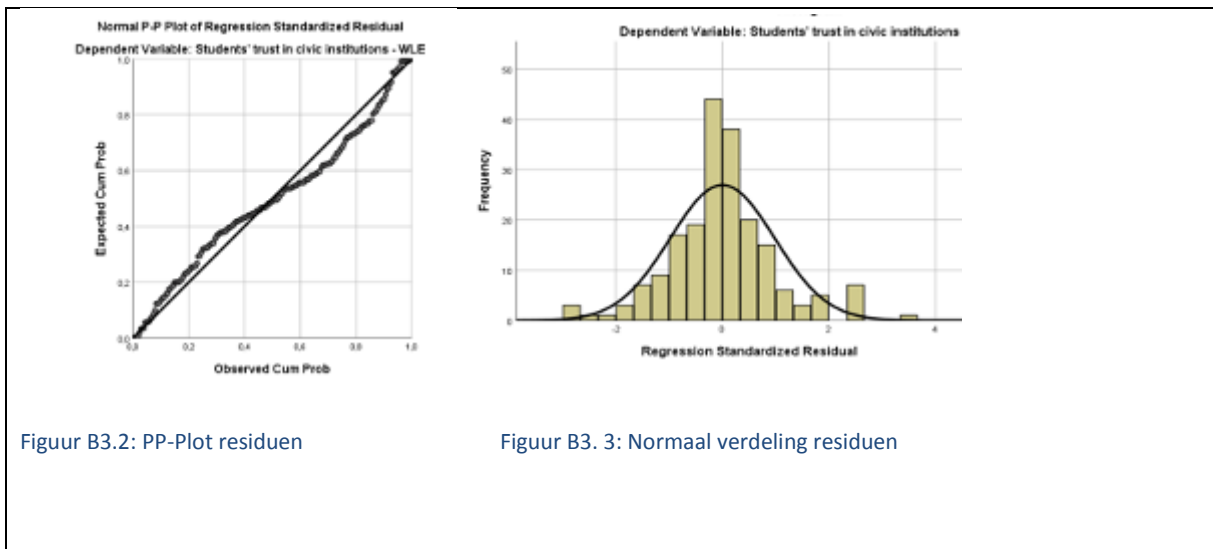
Figuur B3.1: Spreidingsdiagram gestandaardiseerde residuen

Syntax 1: spreidingsdiagram gestandaardiseerde residuen en gestandaardiseerde verwachte waarden.

```
REGRESSION
/MISSING LISTWISE
/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA COLLIN TOL CHANGE
/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)
/NOORIGIN
/DEPENDENT S_INTRUST
/METHOD=ENTER S_GENDER S_IMMIG_REC S_CIVLRN S_ISCED_RECC OPLXonderwijs S_HISCED_REC
OPLxOnderwijsOuders
/SCATTERPLOT=(*ZRESID,*ZPRED).
```

3.1.4 Normaliteit

De assumptie normaliteit houdt in dat de residuen normaal verdeeld moeten zijn. Figuur B3.2 toont een P-P plot. Om aan de assumptie van normaliteit te voldoen moeten de residuen op de diagonale lijn liggen. Figuur B3.2 toont aan dat er een aantal residuen van de diagonale lijn af liggen. Daarnaast toont Figuur B3.3. aan dat de residuen te gepiekt verdeeld zijn. De assumptie van normaliteit is dus geschonden. De assumptie is geschonden, maar niet enorm.

Figuur B3.2: PP-Plot residuen

Figuur B3. 3: Normaal verdeling residuen

Syntax 2: PP-Plot en normaal verdeling residuen

```
REGRESSION  
/MISSING LISTWISE  
/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA COLLIN TOL CHANGE  
/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)  
/NOORIGIN  
/DEPENDENT S_INTRUST  
/METHOD=ENTER S_GENDER S_IMMG_REC S_CIVLRN S_ISCED_RECC OPLXonderwijs S_HISCED_REC  
OPLxOnderwijsOuders  
/SCATTERPLOT=(*ZRESID,*ZPRED)  
/RESIDUALS HISTOGRAM(ZRESID) NORMPROB(ZRESID).
```

3.2 Uitbijters

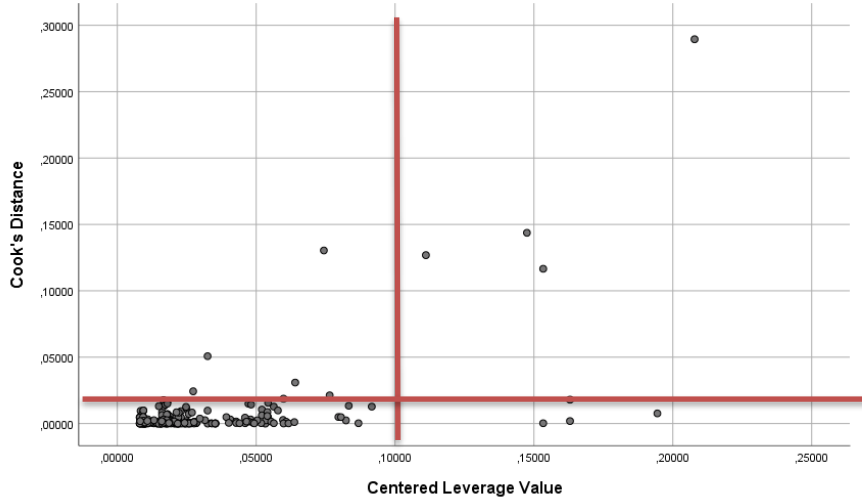
Om uitbijters te analyseren is er eerst gekeken naar de Cook's Distance en de Leverage waarden van de respondenten. Figuur B3.4. toont de Leverage waarde en de Cook's Distance waarde in één figuur. Een leverage waarde geeft aan in welke mate het punt invloed heeft op de geschatte helling. Wanneer een respondent een score heeft ver van het gemiddelde af, heeft dit effect op de geschatte helling. Een leverage waarde groter dan $3p/n$, is een uitbijter. De letter p staat voor het aantal geschatte hellingen en n voor het aantal respondenten. In deze analyse is dit de waarde 0,1. Dit is een vuistregel, het is beter om te kijken naar de meest extreme waarden.

Een Cook's Distance waarde toont aan dat de respondent zowel heel anders scoort op de geschatte helling als de geschatte uitkomst. Een Cook's Distance waarde groter dan één zijn extreme uitbijters. De vuistregel is een Cook's Distance groter dan $4/n$ zijn mogelijke uitbijters. In deze analyse is dit de waarde 0,017. Dit is een vuistregel, het is beter om te kijken naar de meest extreme waarden.

Figuur B3.4. toont aan dat er vier respondenten zijn met een leverage waarde groter dan 0,1 en een Cook's Distance groter dan 0,017. Dit zijn de cases met de data labels: 170, 110, 144 en 98. Deze punten liggen daarnaast ver buiten de puntenwolk. Om te onderzoeken of de uitbijters daadwerkelijk ook een grote invloed hebben op de voorspelde waarde is er gekeken naar de DFFIT waarden en de residuen van de cases met de data label: 170,110,144 en 98. Een DFFIT waarde groter dan 1 vormt een probleem.

Tabel B3.5 toont een overzicht van de Cook's Distances, Leverage en DFFIT scores. Daarnaast toont de tabel de scores op de onafhankelijke en afhankelijke variabelen, zodat er meer duiding kan worden gegeven aan de uitbijters. Wat opvalt is dat respondent met case nummer 170 en 98 heel laag scoren op de variabele 'vertrouwen in maatschappelijke instituties' maar hoog op de variabele 'burgerschapsonderwijs'. Case 110 en 144 hebben beide een score van 14,34 op de variabele 'burgerschapsonderwijs' dit is ver beneden de schaal van deze variabele ('burgerschapsonderwijs' heeft een schaal van 20 tot 80). Dit houdt in dat ze op alle items van de variabele 'burgerschapsonderwijs' de laagste score hebben.

Voor verdere analyse of de uitbijters ook daadwerkelijk invloedrijke punten zijn, is er een regressiemodel geschat zonder de uitbijters en met de uitbijters. Tabel B3.6. toont de modellen zonder uitbijters en Tabel 3.7. toont de tabel zonder uitbijters. Wat opvalt is dat de modellen met en zonder uitbijters veel van elkaar verschillen. De uitbijters zijn invloedrijke punten. In dit onderzoek is er daarom voor gekozen om de cases 170,110,144 en 98 niet mee te nemen voor de geschatte modellen.

Figuur B3.4: Cook's Distance en Leverage waarde

Tabel B3.5. Overzicht outliers

Case	ID school	Cook's Distance	Leverage	DFFIT	Score Vertrouwen Maat.	Score Burger.onderwijs
170	1092	0,28	0,21	-7,00	21,78	79,01
110	1061	0,14	0,15	-3,87	28,21	14,34
144	1078	0,18	0,15	-3,44	31,69	14,34
98	1054	0,13	0,11	-3,26	31,69	79,01

Tabel B3.5. Regressie analyse zonder outliers

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized	t	Sig.
		B	Std. Error	Coefficients Beta		
1	(Constant)	54,469	,860		63,318	,000
	Geslacht	-1,384	1,183	-,075	-1,170	,243
	Migratieachtergrond	-6,950	1,971	-,227	-3,526	,001
2	(Constant)	49,111	2,917		16,836	,000
	Geslacht	-1,326	1,176	-,072	-1,127	,261
	Migratieachtergrond	-7,362	1,971	-,241	-3,735	,000
	Burgerschapsonderwijs	,121	,063	,124	1,921	,056
3	(Constant)	48,793	2,964		16,461	,000
	Geslacht	-1,259	1,183	-,069	-1,065	,288
	Migratieachtergrond	-7,324	1,975	-,240	-3,709	,000
	Burgerschapsonderwijs	,120	,063	,123	1,910	,057
	Opleidingsniveau ouders	,759	1,205	,041	,630	,529
4	(Constant)	46,744	3,706		12,612	,000
	Geslacht	-1,325	1,185	-,072	-1,118	,265
	Migratieachtergrond	-7,322	1,975	-,240	-3,707	,000
	Burgerschapsonderwijs	,167	,081	,171	2,064	,040
	Opleidingsniveau ouders	,785	1,205	,042	,652	,515
	Opl.Ouders burgerschapsonderwijs	X -1,118	,128	-,076	-,922	,358
5	(Constant)	46,764	3,717		12,581	,000
	Geslacht	-1,329	1,188	-,072	-1,118	,265
	Migratieachtergrond	-7,280	2,000	-,238	-3,640	,000
	Burgerschapsonderwijs	,168	,081	,172	2,063	,040
	Opleidingsniveau ouders	,842	1,267	,045	,664	,507
	Opl.Ouders burgerschapsonderwijs	X -1,118	,128	-,077	-,922	,357
	Opleidingsniveau	-,195	1,318	-,010	-,148	,883
6	(Constant)	45,402	4,027		11,274	,000
	Geslacht	-1,268	1,191	-,069	-1,065	,288
	Migratieachtergrond	-7,390	2,005	-,242	-3,686	,000
	Burgerschapsonderwijs	,198	,088	,203	2,243	,026
	Opleidingsniveau ouders	,802	1,268	,043	,632	,528
	Opl. Ouders burgerschapsonderwijs	X -,089	,133	-,057	-,668	,505
	Opleidingsniveau	-,103	1,322	-,005	-,078	,938
	Opleidingsniveau burgerschapsonderwijs	X -,120	,137	-,073	-,882	,379

a. Dependent Variable: Students' trust in civic institutions - WLE

Tabel B3.6. Regressie analyse met outliers

Model		Coefficients ^a				
		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	53,697	,891		60,239	,000
	Geslacht	-,517	1,233	-,027	-,419	,676
	Migratieachtergrond	-7,757	2,031	-,244	-3,819	,000
2	(Constant)	49,391	2,828		17,466	,000
	Geslacht	-,461	1,229	-,024	-,375	,708
	Migratieachtergrond	-8,228	2,046	-,259	-4,022	,000
3	(Constant)	,097	,061	,103	1,604	,110
	Burgerschapsonderwijs	48,874	2,892		16,899	,000
	Geslacht	-,372	1,234	-,019	-,301	,763
4	(Constant)	-8,162	2,048	-,257	-3,985	,000
	Migratieachtergrond	,098	,061	,104	1,615	,108
	Burgerschapsonderwijs	1,086	1,260	,055	,862	,389
5	(Constant)	49,924	3,538		14,111	,000
	Geslacht	-,355	1,236	-,018	-,287	,774
	Migratieachtergrond	-8,138	2,052	-,256	-3,966	,000
6	(Constant)	,074	,076	,079	,974	,331
	Burgerschapsonderwijs	1,077	1,262	,055	,853	,394
	Opleidingsniveau ouders	1,077	1,262	,055	,853	,394
7	(Constant)	,064	,125	,041	,517	,606
	Opl. Ouders X burgerschapsonderwijs	50,087	3,551		14,105	,000
	Geslacht	-,384	1,239	-,020	-,310	,757
8	(Constant)	-7,922	2,081	-,249	-3,808	,000
	Migratieachtergrond	,075	,076	,080	,984	,326
	Burgerschapsonderwijs	1,335	1,323	,068	1,009	,314
9	(Constant)	,062	,125	,040	,500	,618
	Opl. Ouders X burgerschapsonderwijs	50,087	3,551		14,105	,000
	Opleidingsniveau	-,902	1,370	-,044	-,658	,511
10	(Constant)	49,523	4,028		12,293	,000
	Geslacht	-,360	1,244	-,019	-,289	,773
	Migratieachtergrond	-7,918	2,085	-,249	-3,798	,000
11	(Constant)	,088	,087	,093	1,005	,316
	Burgerschapsonderwijs	1,322	1,326	,067	,997	,320
	Opleidingsniveau ouders	1,322	1,326	,067	,997	,320
12	(Constant)	,070	,128	,045	,551	,582
	Opl. Ouders X burgerschapsonderwijs	49,523	4,028		12,293	,000
	Opleidingsniveau	-,881	1,375	-,043	-,641	,522
13	(Constant)	-0,037	,126	-,026	-,298	,766
	Opl. Ouders X burgerschapsonderwijs	49,523	4,028		12,293	,000
	Opleidingsniveau X burgerschapsonderwijs	-0,037	,126	-,026	-,298	,766

a. Dependent Variable: Students' trust in civic institutions - WLE

Syntax 14: Outliers

```
REGRESSION
/MISSING LISTWISE
/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA COLLIN TOL CHANGE
/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)
/NOORIGIN
/DEPENDENT S_INTRUST
/METHOD=ENTER S_GENDER S_IMMIG_REC S_CIVLRN S_ISCED_RECC OPLxOnderwijs S_HISCED_REC
OPLxOnderwijsOuders
/SCATTERPLOT=(*ZRESID,*ZPRED)
/RESIDUALS HISTOGRAM(ZRESID) NORMPROB(ZRESID)
/SAVE COOK LEVER.
GRAPH
/SCATTERPLOT(BIVAR)=LEV_1 WITH COO_1
/MISSING=LISTWISE.
```

Syntax 15: outliers selecteren (alles de outliers hadden een DFFIT groter dan 3 vandaar het filter DFFIT >3)

```
USE ALL.
COMPUTE filter_$=(DFF_1 > -3).
VARIABLE LABELS filter_$ 'DFF_1 > -3 (FILTER)'.
VALUE LABELS filter_$ 0 'Not Selected' 1 'Selected'.
FORMATS filter_$ (f1.0).
FILTER BY filter_$.
EXECUTE.
```

Syntax 16: regressie zonder outliers en met outliers

```
REGRESSION
/MISSING LISTWISE
/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA
/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)
/NOORIGIN
/DEPENDENT S_INTRUST
/METHOD=ENTER S_GENDER S_IMMIG_REC
/METHOD=ENTER S_CIVLRN
/METHOD=ENTER S_HISCED_REC
/METHOD=ENTER OPLxOnderwijsOuders
/METHOD=ENTER S_ISCED_RECC
/METHOD=ENTER OPLxOnderwijs.
```

3.3 Multicollineariteit

De analyse van multicollineariteit is uitgevoerd door middel van VIF scores. VIF scores weergeven de samenhang van de onafhankelijke variabelen. Bij een VIF score hoger dan vier is er sprake van multicollineariteit. Tabel B3.14 toont aan dat alle VIF scores een waarde onder de vier hebben. De predictoren in het model hebben dus niet een te sterk samenhang en elke predictor bevat dus identieke informatie.

Tabel 3. 14: VIF scores

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients		Collinearity Statistics		
		B	Std. Error	Beta	t	Sig.	Tolerance	VIF
1	(Constant)	56,111	4,264		13,159	,000		
	Geslacht	-,438	1,241	-,023	-,353	,725	,985	1,016
	Migratieachtergrond	-6,669	1,715	-,258	-3,889	,000	,924	1,082
	Burgerschapsonderwijs	,090	,087	,096	1,039	,300	,478	2,093
	Opleidingsniveau ouders	1,142	1,329	,058	,859	,391	,897	1,115
	Opl ouders X burgerschapsonderwijs	,044	,128	,028	,341	,734	,600	1,666
	Opleidingsniveau	-,762	1,377	-,038	-,553	,581	,883	1,132
	Opleidingsniveau X burgerschapsonderwijs	-,002	,126	-,001	-,012	,990	,555	1,803

a. Dependent Variable: Students' trust in civic institutions - WLE

Syntax 16: VIF scores.

```
REGRESSION
/MISSING LISTWISE
/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA COLLIN TOL CHANGE
/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)
/NOORIGIN
/DEPENDENT S_INTRUST
/METHOD=ENTER S_GENDER S_IMMG_REC S_CIVLRN S_ISCED_RECC OPLXonderwijs S_HISCED_REC
  OPLxOnderwijsOuders
/SCATTERPLOT=(*ZRESID ,*ZPRED)
/RESIDUALS HISTOGRAM(ZRESID) NORMPROB(ZRESID).
```